

Spesialistadearvvašvuoda bálvalusaid váldoorganiseren sámi álbmogii Norggas

Árvvoštallamat ja molssaeavttut
Guorahallan Sámi doavttersearvvi
ovddas

Johan Ailo Kalstad
Njukčamánnu 2016

Sámás Injá Máijá Sára

Sisdoallu

1. Álgu

1.1 Mandáhta ja ráddjemat

1.2 Metoda

2. Rávvvejeaddji árvalusat

3. Duogáš

3.1 Sámi álbmot

3.2 Sierralágan dearvvašvuoda hástalusat sámi álbmogii

3.3 Sierravuoigatvuodat ja politihkalaš mearrádušat mat gusket sápmelaččaid dearvvašvuhtii

4. Dálá organiserema govvideapmi

4.1 Dearvvašvuodadoaimmahagat

4.2 Spesialistadearvvašvuoda bálvalusat erenoamážit oaivilduvvon sámi geavaheddjiide

5. Mielmearredeapmi ja ovddastus

5.1 Sámi ovddastus ja mielmearredeapmi

5.2 Sámi ásahusaid organiseren eará norgalaš surggiin

5.3 Eará eamiálbmogiid dearvvašvuodabálvalusaid organiseren

5.4 Čoahkkáigeassu ja buohtastahttin

6. Hástalusat ja vuoduštusat dáláš organiseremis

6.1 Dáláš organiserema hástalusat

6.2 Ákkat doalahit dálá struktuvrra ja vejolaš riska

7. Molssaeavttut ja árvvoštallamat

7.1 Guovddáš eavttut ja gáibádušat molssaeavttolaš málliid hábmemii

7.2 Molssaeavttut ja árvvoštallamat

7.3 Árvvoštallanvuodu meroštallan

Gáldut

1. Álgu

Dásseárvosaš dearvvašvuodafálaldagat sámi servvodahkii leat leamaš ja leat ain vuoruhuvvon vuoigatvuohta sámiide. Áddejupmi dearvvašvuodahálddahasain, beroškeahhtá čearddalaš ja gielalaš gullevašvuodas, lea vuodolaš olmmošvuoigatvuohta mii lea erenoamáš deatálaš olbmuid geain lea minoritehtaduogáš. Eamiálbmotstáhtusa bokte lea sápmelaččain sierravuoigatvuođat dasa ahte sin kultuvrralaš iešláhki dávistuvvo.

Norgga dearvvašvuodaeiseválddit leat norgga lágaid ja álbmotriektelágaid olis geatnegahtton fállat dásseárvosaš spesialistadearvvašvuodabálvalusaid sámiide. Dát láhkaortnegat dovddastit maiddá ahte sápmelaččain leat sierralágan dárbbut ja iežaset lahkoneapmi sin dearvvašvuhtii mii gáibida ahte deaivvadit dearvvašvuodadoaimmahagain mat leat heivehuvvon sámegillii ja sámi kultuvrii. ILO 169 geatnegahtá stáhtaid maiddá ráhkkanahhtit ja hálddašit dearvvašvuoda bálvalusaid ovttas guoski eamiálbmogiin, nu ahte dát leat bures heivehuvvon guovllu birrasiidda.

Dát guorahallan čájeha spesialistadearvvašvuodabálvalusaid dálá organiseremis ja evttoha molssaevttolaš vejolašvuodaid boahttevaš organiseremii mii vuhtiiváldá sápmelaččaid dárbbuid. Guorahallan čálmmustahtá váldoorganiserema. Dat čielggada danin erenoamážit makkár váldoorganisorálaš gullevašvuodas, ovddastus, mielmearrideapmi ja iešstivrejupmi sámiid resurssain leat ja mat berrejit leat, dasto deattuha norgga dearvvašvuoda eiseválddiid čuoovvolit ja ollašuhhtit iežaset geatnegasvuodaid.

Spesialistadearvvašvuodabálvalusaid organiseren váikkuha dása mo norgga dearvvašvuodaeiseválddit lihkestuvvet ollašuhhtit iežaset geatnegasvuodaid, go dát čájeha mo resurssat ja doaimmat dásáduvvojit ja integrerejuvvojit juksandihtii ulbmilaš mihttomeriid. Go gielalaččat ja kultuvrralaččat leat spesialistadearvvašvuodabálvalusat nationála váldoulbmilin, de lea heivvolaš guorahallat mo dát vuhttojit organisašuvdnahámadagas.

Ulbmillaš spesialistadearvvašvuodabálvalusaid organiseren galgá váldodásis váfistit ahte buot Norgga ássit ožžot daid bálvalusaid masa sis lea vuoigatvuohta. Sámiid oktavuodas dat mearkkaša ahte resurssat main lea sierranas gelbbošvuodas sámi gielas ja -kultuvrras ávkkástallojuvvot rivttes láhkai. Makkár árvodásis sámi oasseváldit ovddastuvvojit hálddašeaddji orgánain, stivrengottiin ja makkár iešstivrejupmi sámi resurssain lea ieža mearridit lea dakko dan vuonis muddemin mo sámi perspektiivvat vuhtiiváldojit ja mo deastta das atnet.

Dát raporta lea juhkkujuvvon čuoovvovaččat. Kapihttal 2 čoaikkáigeassá rávvejeaddji árvalusaid. Kapihttal 3 čájeha sámi álbmoga duogáža, sin dearvvašvuodahástalusaid, ja maiddá áššáigullelaš váldojuridihkalaš ja politihkalaš rávvagiid. Kapihttal 4 govvida dáláš dearvvašvuodadoaimmahatmálle ja mo sámi perspektiivvat leat fátmastuvvon. Kapihttal 5 árvoštallá sámi resurssaid iešstivrejumi ja mielmearrideami dáláš málles. Dáppe maiddá buohtastahttojuvvojit spesialistadearvvašvuodabálvalusat sámiide eará sámi institušuvnnaid ektui eará surggiin ja dearvvašvuodabálvalusat eamiálbmogiid ektui eará riikkain. Kapihttal 6 čoaikkáigeassá daid mearkkašahtti hástalusaid ja

ákkastallamiid doalahit dálá málle jearrahallamiid ja vákšumiid vuodul. Kapihttal 7 árvvoštallá njeallje váldomolssaeavttu sáhtehahti ođđa organisašuvnnastruktuvrraid sámi spesialistadearvvašvuodabálvalusaide.

1.1 Mandáhta ja ráddjemat

Guorahallan lea dahkkon Sámi Doaktáriid Searvvi ovddas. Barggu mándahtas čuožžu čuovvovaččat; “Čielggadit ja ovddidit evttohusaid boahhteáiggi spesialistadearvvašvuodabálvalusa fálaldagaid sámiid várás.” Čielggadeamis galgá árvvoštallat dálá organiserema ja evttohit sámiide molssaevttolaš vejolašvuodaid ja buktit boahhteáigái čielga rávvagiid.

Mandáhta čuovvolemis ferte liđgut Sámi dearvvašvuodasiidda ásáheapmái Kárášjohkii. Nubbi bargojoavku, mas Siv Kvernmo lei njunnožis, ávžžuhii 2013is ahte dát galgá sihke guovdduštít ja čohkket oktasaš hálddašepmái doaimmaid mat dál gullet SÁNAGii ja Sámi speasialistadoavtterguovddážii (geahča kapihttal 4.2). Finmárkku buohcciviesu stivra buorrindohkkehii juovlamánus 2015is viidáseabbot guorahallat Sámi dearvvašvuodasiidda smiehtamuša, muhto maŋidedje gieđahallat organiserenmálle.

Dán guorahallama mandáhta ii leat almmatge ráddjejuvvon Sámi dearvvašvuodasiidii ja Finmárkku buohccivissui. Deatalaš eaktu guorahallamis lea geahčadit mo nátionála ovddasvástádusa vuodul sáhttá fállat divššu buot sápmelaččaide Norggas, namalassii maiddáii olggobeale Finnmárkku.

Siskkáldas organiseren ja sámi spesialistadearvvašvuodabálvalusa sisdoallu ii leat čalmmustuhtton guorahallamis. Dán lea Kvernmo bargojoavku vuđolaččat guorahallan, ja dan atnet dás eaktun. Deattuhuvvo maiddáii ahte árvvoštallamat leat dahkkon váldodásis sámi álbmoga sierralágan dárbbuid ektui ja Norgga geatnegasvuodaid vuodul.

Raportta ferten danin lohkat prinsihpalaš debahttaoavilin spesialistadearvvašvuodabálvalusaid váldoorganiseremis sámi álbmogii. Lea lunddolaš ahte dahkko čiekŋaleabbo váikkuhusčielggadeapmi ekonomijja, riskka, čanastaga jna. goris jus dárbu čuožžila. Dáláš spesialistadearvvašvuodabálvalusaid oamasteaddjit fertejit leat oassin dákkár čielggadeamis ja lea maiddáii dárbu fidnet heivvolaš resurssaid, ja danin ii leat dát bealli guorahallojuvvon.

Guorahallan lea dahkkon gustovaš dearvvašvuodadoaimmahaga ja dáláš vuollálas dearvvašvuodadoaimmahagaid vuodul. Mátolaš rievdamat mat sáhttet ilbmat eai leat vuhtiiváldojuvvon. Dearvvašvuoda- ja áittardanministar Bent Høie lea nammadan Kvinnslandslávdegotti geat galget guorahallat molssaevttolaš guovlluguovdasaš dearvvašvuodadoaimmahagaid organiserema. Dán raportta árvvoštallamat ja rávvagat sáhttet doaimmat deatálaš cavgileapmin dien lávdegotti bargui.

1.2 Metoda

Guorahallan lea dahkkon almmolaš olahtahti áššebáhpáriid, ruovttusiidduid, jearahallamiid ja iežan vákšumiid vuodul.

Jearahallanobjeavttat leat válljejuvvon dan nammii ahte čalmmustuhttit áššáigullelaš ja viiddis ovddastusa. Lean erenoamažit vuoruhan jearahallat olbmuid geat leat njunošvirggiin dearvvašvuodadoaimmahagain, sihke hálddahušláččat ja stivrengetti dásis. Dasa lassin lean jearahallan sámi spesialistadearvvašvuodabálvalusaid ovddasteddjiid, ja maiddái akademalaš fidnosuorggi olbmuid geain lea erenoamáš kultuvrralaš áddejupmi dearvvašvuodasurggiin. Jearahallamat galget čalmmustuhttit viiddis perspektiivvaid, beroštumiid ja ovddasvástádusdásiid. Ollislaš jearahallanobjeavttaid gávnnat *Gáldolisttus*.

Sámi Doaktáriid Searvvi miellahtut leat leamaš veahkkin gávdnat heivvolaš jearahallanobjeavttaid ja leat dađistaga evttohan ja cavgilan áššiid álgočállosii. Raportta árvoštallamat, loahppacealkagat, jearahallanobjeavttaid válljen jna. leat dattetge dahkkon sorjákeahhtá barggaheaddjis.

Skihkalašvuoda dihtii de namuhuvvo ahte Davvi dearvvašvuoda hálddahušlašdirektevra, Lars Vorland, ja konstituerejuvvon Finmárkkubuohcciviesu hálddahušlašdirektevra, Stein Erik Breivikås, eaba leat hálidan searvat jearahallamii. Dán oktavuodas soai leaba čujuhan guorahallama mandáhtii ja dálá Finmárkkubuohcciviesu doaibmi organisašuvdnadoaimmaide.

2. Rávvejeaddji árvalusat

- Dearvvašvuoda doaimmahagaid organiseren Norggas galggašii čalmmustuhttit sápmelaččaid eamiálbmoga stáhtusa ja maiddáai dárbbu heivehit spesialistadearvvašvuodabálvalusaid sihke gielalaččat ja kultuvrralaččat. Váldoorganiseren struktuvrras ferte miehtat dasa ahte sápmelaččain lea riekti iešmearrideapmái, ja ahte sámi fágaolbmuin leat buoremus máhtut hábmet spesialistadearvvašvuodabálvalusaid gielalaš ja kultuvrralaš dárbbuide.
- Ávžžuhuvvo ásahit iešheanalaš dearvvašvuodadoaimmahaga mas lea sorjákeahtes stivra ja hálddahus mii lea Davvi dearvvašvuoda (dahje vástideaddji ásahusa) vuollálas ja mas lea erenoamaš ja nášuvnnaš ovddasvástádus sámi álbmoga spesialistadearvvašvuodabálvalusaid hálddašit. Sierra dearvvašvuodadoaimmahat lea áidna molssaeaktu mii addá sámi fágaolbmuide dárbbaslaš iešmearrideami dan bokte ahte ásahit sorjákeahtes stivrra ja hálddahuslaš jodiheami mas lea erenoamáš ovddasvástádus heivehit spesialistadearvvašvuodabálvalusaid kultuvrralaččat ja gielalaččat sámi álbmogii. Deattuhuvvo ahte iešheanalaš dearvvašvuodadoaimmahaga ásaheapmi ii mearkkaš ahte galget ásahuvvot sierranas ja earuhuvvon dearvvašvuodabálvalusat sámiide, muhto ahte fágaressursat geain lea erenoamáš giella- ja kulturamáhttu galget oazžut iešstivrejumi iežaset árvoštallamiid ja vuoruhusaid hábmemis norgga spesialistadearvvašvuodavuogádagain ja ovttas eará dearvvašvuodadoaimmahagain.
- Ođđa dearvvašvuoda doaimmahat galggašii
  - oazžut ovddasvástádusa doaimmahit ásahusa boahttevaš Sámi dearvvašvuodasiidda vuollálassan
  - leat ráđdeaddi ja bagadeaddji rolla mii doarju eará dárju dearvvašvuodadoaimmahagaid ollašuttit oppalaš ovddasvástádusa sámi álbmoga ektui
  - doarjut Davvi dearvvašvuoda strategalaš ja fágalaš hástalusain mat gusket sámi álbmogii
  - olahit lagaš ja geatnegahtti ovttasbarggu báikkálaš dearvvašvuodadoaimmahagain fágalaš veahkkevári juogadeami ja hálddahuslaš gullevašvuoda bokte sihkkarastin dihtii doarvái buorre fágabirrasa ja kvalitehta ja maiddáai beaktilis ressursaávkástallama
- Oanehatáiggi doaimmas, de rávvejuvvo ahte boahttevaš Sámi dearvvašvuodasiida doaimmahat lea sierra klinihkkan Finmárkku buohcciviesu dahje Davvi-Norgga universitehtabuohcciviesu vuollálassan. Eaktuduvvo seammás ahte Finmárkku buohcciviesu dahje Davvi-Norgga universitehtabuohcciviesu njuolggadusat nanosmahttojuvot vai klinihkaid (namalassii Sámi dearvvašvuodasiidda) nášuvnnaš doaibmabijut čielggaduvvojit ja ahte klinihkkii váfistuvvo duhtadahtti iešbirgenláhki ja ovddastus.
- Oanehatáiggi doaimmas, de maiddáai rávvejuvvo ahte dutkan- ja gealbodoaibmabijut sirdojuvvojit boahttevaš Sámi dearvvašvuodasiidda vuollái sierra stivrrain mii raportere njuolgga Dearvvašvuodadirektoráhtii. Doalahan dihtii dálá ovttasdoaimma, de berre doaimmahat leat seamma hálddáhuslaš

jodiheami vuolde go Sámi dearvvašvuodasiidda klinihkalaš doaimmahat.

- Davvi dearvvašvuoda kapasitehta berre nannet dusten dihtii nannoseabbo válde, našunála ja ulbmilaš ovddasvástádusa sámi álbmoga spesialistadearvvašvuodabálvalusaide nugo rávvagat leat Našunála dearvvašvuoda- ja buohcciviessoplánas 2016-2019.
- Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeanta ja Davvi dearvvašvuoha berrešii ovddidit sierranas našunála strategiiaplánaid sámi álbmogii.
- Sámediggi berre nannet iežaset kapasitehta dearvvašvuodaáššiin. Sámediggi berre maiddá čielgaseabbo ja konkrehtalaš rolla badjelisváldit vai máhttet doarjut dearvvašvuodadoaimmahagaid konkrehtalaš rávvagiiguin doaibmabijuid čadaheamis, ja berre maiddá gaskkustit sámi álbmoga konkrehtalaš sávaldagaid ja dárbbuid.
- Lea stuorra dárbu eambo dieđuid háhkat sápmelaččaid spesialistadearvvašvuodabálvalusaid dárbbuid ja hástalusaid birra, sihke viidodaga ja dárkilvuoda dáfus. Áššáigullelaš eiseválddit berrejit ovttasráđiin Sámedikkiin árvoštallat mo sáhtta ásaht dihtorvuorkká ja nannet áššáigullelaš dutkanberrasiid čuovvun dihtii sápmelaččaid dearvvašvuoda dárbbuid ja guorahallat doaibmabijuid váikkuhusaid.

3. Duogáš

3.1 Sámi álbmot

Árbevirolaš sámi ássanguovlu lea Engerdalenis máddin gitta Várjjatnjárgii davvinuortan. Dasa lassin orrot sámit maiddá viiddis guovlluin Ruotas, Suomas ja Guoládatnjárggas Ruoššas.

Sáhtta dadjat ahte Norggas leat sullii 50-60 000 sápmelačča. Dáin leat sullii bealli geat leat sámezielhállit (Samiske tall forteller 6, 2013). Sámi álbmot ja sámeziella lea goralaččat nannoseamos Sis-Finnmárkkus. Guovdageainnus ovdamearkka dihtii leat sullii 90% geat hállit sámeziella beaivválaččat. Riddoguovlluin ja julev- ja máttasámeiguovlluin lea fas giella áiggiid čađa leamaš nannosit áitojuvvon. Dáin guovlluin leat oalle hárvanaš sámezielhállit.

Dattetge leat estimáhtat ja logut mat válddahallet sámi álbmoga oalle eahpesihkkarat. Norggas ii leat sámiid čearddalaš registreren, ja logut sámiid birra leat danin vuodđuduvvon indikatiivvalaš vugiide. Sámedikki válgajienastuslohku ja ráddjejuvvon ássanguovllut mat leat meroštallan leat sámi (ovdamearkka dihtii Sámedikki ruhtadan guovllut) leat ovdamearkkat dákkár sámi gullevašvuoda dovdun. Leat moanat vadjitvuodat dákkár dovdomearkkaid geavaheamis. Vuosttažettiin válgajienastuslohku lea eaktodáhtolaš vuohki man sisačáliheami bokte oazžu jienastanvuogitvuoda sámedikkeválggain. Jáhkkin leat muhtun sápmelaččat geat leat válljen ahte eai čálit iežaset dien jienastuslohkui. Dasa lassin gávdnojit sápmelaččat geat sierralágan sivaidd geažil eai deavdde gáibádusaid beassat jienastuslohkui Norggas, omd. vuolleahkásaččat. Váttisvuotán geavahit ássančujuhusa čearddalaš dovdomearkan lea vuosttažettiin ahte dainna duvdet eret sápmelaččaid geat ássat ráddjejuvvon guovlluid olggobealde. Ovdamearkka dihtii hilgojuvvojit sápmelaččat geat orrot gávpogiin ja máttasámi guovlluin. Lea maid nu ahte eaige hállit fáttmastit sin geat eai leat sápmelaččat dáin guovlluin.

Sámedikki válgajienastuslogus jagis 2015 lohkat dattetge ahte stuorámuš sámi ássanguovllut leat Sis-Finnmárkkus. Gielddat gos leat eatnasat čálihan iežaset jienastuslohkui leat Guovdageaidnu (1538), Kárášjohka (1282), Romsa (1186), Áltá (1153), Deatnu (860) ja Oslo (755). Bealli dáin geat leat čálihan iežaset jienastuslohkui, sis lea čujuhus Finnemárkkus, ja 79 % orrot Davvi-Norggas (Sámediggi.no).

Broderstad (2012) guorahallamis lohkat ahte maŋimuš 40 jagi leat oalle ollusat fárrin sámeiguovlluin gávpogiidda. Dát fárremat leat eanaš leamaš Romsii, Áltái ja Osloi. Dasto leat maiddá leamaš fárremat eará gávpogiidda mat leat árbevirolaš sámeiguovlluid lahkosis.

Sámi álbmogis leat máŋga giella, ealáhusdoaimma ja muđuid kultuvrralaš dovdomearkkat, ja dat dahket min máŋggabealagin. Norggas leat ain juo vihtta sámi giellaguovllu; nuorta-, davvi-, bitum-, julev- ja máttasámeziella. Guokte maŋimus namuhuvvon gielat leat UNESCO navdán leat hui áitojuvvon, ja davvisámeziella fas lea áitojuvvon. Danin barget áŋgirit seailuhit ja ovdánahttit sámeziella ja sámi kultuvrra. Dál hállit 25 000 davvisámeziella, ja vuollil duhá olbmo fas hállit julev- ja máttasámeziella. Norggas leat oalle unnánat geat hálddašit bitum- ja nuortalašgiella (regjeringen.no).

Eanaš sápmelaččat eai šat bargga árbevirolaš vuodđoealáhusain, muhto leat mealgadit barggus sekundeara- ja tertiearasurggiin. Dattetge lea boazodoalus, eanadoalus, bivdimis, guolásteamis, duojis ja eará árbevirolaš ealáhusain ain guovddáš sadi sámi kultuvrras ja almmolašvuodas. Dát ealáhusdoaimmat leat deatalaš iešdovdomearkkat ja čalmmustuvvojit dávjá mediain ja servvodatdigaštallamiin. Erenoamážit guoská dát boazodollui. Eanadoalldirektoráhta dieđuid mielde leat 3300 olbmo formálalaččat registrerejuvvon siidaosiin. Jorbasit daddjon, de sáhtá danin dadjat ahte vuollil juohke logát sápmelaččas lea aktiivvalaš čanastupmi ealáhusii.

3.2 Sierralágan dearvvašvuoda hástalusat sámi álbmogii

Sámi álbmoga dearvvašvuodadili birra leat unnán dieđut. Nugo namahuvvon, de eai gávdno ollislaš registarat sámiid birra. Máhttu ja diehtu lea danin mealgat muddui ráddjejuvvon metodalaš hástalusaid máhttit identifiseret álbmoga. Datagálduid vuodđun leat dušše moadde álbmotguorahallama ja registtarepidemiologalaš suokkardeamit mat leat dahkkon 1970 olmmošlohkamis. Dutkamušaid bealis deattuhit mealgadis stuorra dárbbu eanet dieđuide (Brustad, 2009).

Dieđuin mat gávdnojit dat dattetge orru čájeheamen ahte leat unnán stuorit dearvvašlaš erohusat gaskal sámi ja eai-sámi álbmogis. Dattetge adno iešsoardin ja fáhkkejápmiin erenoamáš hástalusain nuorra sámi dievdduid gaskkas (Kvernmo ja earát, 2013).

Navdojuvvo maiddá ahte sápmelaččain lea buozalmasvuoda ja gillámuša ektui earalágan lahkoneapmi buozalmasvuhtii ja gillámušaid go veardida singuin geat eai leat sápmelaččat. Kvalitatiivvalaš guorahallan čájeha ahte sápmelaččat eai hálit hállat njuolggá dearvvašvuoda ja buozalmasvuoda birra, muhto leat eanet jávohaga, ja sis lea garvinlágan lahkoneapmi dasa. Guovttelágan áddejumiit ja vuogit mo gulahallat sáhtá danin dagahit gulahallanhástalusaid gaskal sámi divššohasaid ja dearvvašvuodabargoveagaid (Bongo, 2012). Dán duođaštit maiddá mánggasat geaid lean jearahallan dán guorahallama oktavuodas, vaikko dákkár čuolbmačilgehus ii leat leamaš primáramandáhta oassin.

Sápmelaččat leat maiddá unnit duhtavaččat doavttirbálvalusaiguin, čájeha SAMINOR-dutkkalmasa boađus dahkkon 2003-2004. Duhtameahttunvuolta lei erenoamáš stuoris sámegeallalága hálddašanguovllus, gos 32% vástidedje ahte sii ledje duhtameahtumat dahje hui duhtameahtumat. Go veardida dutkkalmasa seammaguovllot dárogiehalliiguin, de lei proseanta 8. Sápmelaččat ledje maiddá unnit duhtavaččat psykiatriijabálvalusaiguin (Nystad ja earát, 2006).

Čielggadus man Davvi Dearvvašvuolta dagai jagis 2011, gávnnašii ahte sápmelaččat ožžot dásseárvosaš spesialistabálvalusaid go veardida muđuid eará ássiiguin. Dán vuodđun lea dat go veardida man dávjá sámegeallalága hálddašanguovllu geavaheddjit atnet spesialistabálvalusaid go veardida oktanuppelot riddogieldda ássiiguin. Čielggadusa leat dattetge sierralágan fágabirrasat moaitán sivas metodalaš váilevašvuodain. Earret eará lei moaitima vuodđun ahte veardideamis leat oaiivildan ahte frekveansa ja dásseárvovuolta lea seamma. Moaitit dárkkuhit ahte dásseárvovuoda ferte vuosttažettiin dihtošit kultuvrralaš ja gielalaš bálvalusaid hábmemis, ja ii man dávjá dáid geavahit. Dasa lassin moite dieid oktanuppelot riddogielddaid válljema, danin

go dáin moaitiid dieđus leat stuorát sámi olmmošlohku go maid čielggadus ovdehii (sykepleien.no).

3.3 Sierravuoigatvuodát ja politihkalaš mearrádusat mat gusket sápmelaččaid dearvvašvuhtii

Sámiid dearvvašvuodabálvalusaid beroštumi ferte dulkot oppalaš sámeapolitihkalaš ovdaneami olis Norggas. ILO 169 ratifiserema bokte leat norgga eiseválddit dohkkehan ahte sápmelaččain lea sierrasajádat eamiálbmogin. Nu leat eiseválddit geatnegahtton láhčit dilálašvuodaid vai sápmelaččain galgá leat vejolašvuolta gáhttet ja ovdánahttit iežaset kultuvrra ja servodaga iežaset eavttuiguin. Sámedikki ja eará sámi institušuvnnaid ásaheami ferte dán geatnegahttima olis dulkot.

Dán oktavuodas deattuhuvvo ahte ILO 169 geatnegahtta stáhtaid fállat dohkálaš dearvvašvuodabálvalusaid eamiálbmogiidda ja ahte dát galget vuhtiiváldit *“ekonomalaš, geográfalaš, sosiála ja kultuvrralaš dilálašvuodaid ja maiddái sin árbevirolaš eastadeaddji vugiid, dikšogeavada ja dálkasiid”*. Dasto galget eiseválddit bearráigeahččat ahte bálvalusat leat heivehuvvon lagašbirrasiidda, ja galget hálddašit ja plánet dáid ovttasráđiid eamiálbmogiiguin (artihkal 25, čuokkis 2).

Jagis 1995 ráđdehus dagai stuorit guorahallama mas erenoamážit čalmmustedje sámi dearvvašvuodadilálašvuoda “NOU 1956:6 Plan for helse og sosialtjenester til den samiske befolkningen”. Dát čielggadeapmi ávdnii álggu mánggadáfos formálalaš ortnegiidda ja resursajuolludemiide mat erenoamážit leat heivehuvvon sápmelaččaide. Dán almmolaš čilgehusas nannejuvvui dat áddejupmi ahte sápmelaččain lea erenoamáš dárbu kultuvrralaš ja gielalaš heivehuvvon bálvalusaide.

Jagis 2001 viidásut fievrridii Stoltenberg I-ráđdehus dán barggu ja konkretiserii sierra doaibmaplána (*Mangfold og likeverd – Regjeringens handlingsplan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge 2001-2005*). Dán guorahallamis čujuhuvvui erenoamážit dárbut bestet sámi fágaolbmuid ja doaibmi bargoveaga oahpahit. Celkojuvvui ahte dulkonbálvalusat, diehtujuohkindoaibma ja máhttohusen berrešedje nannejuvvot. Ráđdehus oaivvildii maiddái ahte Sámedikki hálddahuslaš kapasitehta berrešii nannet vai diggi nákke eanet árjjalaččat doaibmat politihkkahábmemis.

Doaibmaplána evttohii maiddái sierra gealboguovddáža, mii manjá duohtandahkkui go Sámi našuvnnalaš gealboguovddáš – psykalaš dearvvašvuodasuddjen ja gárrendilledikšu (SÁNAG) ásahuvvui. Dát lei dattetge maiddái ovdal evttohuvvon Sd. dieđáhusas nr 25 (1996-97) “Åpenhet og helhet”.

Manjit ráđdehusat eai leat čuovvolan čalmmustit sámi álbmoga guovdu sierra doaibmaplánaid. Sámi perspektiivvat leat liikká fátmastuvvon stuorit dearvvašvuodaodastusdoaimmain ja politihkalaš áigumušain. Dát duodaštit kultuvrralaš ja gielalaš hástalusaid mat leat spesialistabálvalusain, ja geardduhit eiseválddiid erenoamáš geatnegasvuodaid sámi álbmoga guovdu.

Dán oktavuodas namahuvvo maiddái earret eará ovttasdoaibmaodastusas (Sd. dieđ. nr 47, 2008-2009) mii čilge ahte eanet lávdaduvvon spesialistadearvvašvuodabálvalusat

livčče leat erenoamáš positiivvalaččat sámi álbmogii. Dat maiddáa ákkastallá ahte lávdaduvvon fáladat sáhtášii lágidit divššu mat leat lagat pasienttaid, ja dat livččii eanet bissovaš sámeielalaš fáladat ja maiddáa buorebut ovdánahtašii gelbbolašvuoda.

2016-2019 našuvnnalas dearvvašvuoda- ja buohcciviessoplánas (Sd. dieđ. nr 11, 2015-2016) geardduhuvvo ahte *“Našuvnnlaš dearvvašvuodaeseválddiin lea váldoovddasvástádus ásahit dásseárvosaš dearvvašvuodaabálvalusaid sámi álbmogii ja galgá bargat dan ala ahte sámi perspektiiva dearvvašvuodaapolitihkalaš vuoruheamit, našuvnnlaš plánat ja strategijat vuhtiiváldojuvvojit” (s. 49)*. Dás čielggaduvvo maiddáa ahte Davvi Dearvvašvuodas lea našuvnnalaš ja váldoovddasvástádus áimmahuššat dearvvašvuodaapolitihkalaš beliid mat gullet sámi álbmoga spesialistadearvvašvuodaabálvalusaide.

4. Dálá organiserema govvideapmi

Dál eai leat oktage iešmearrideaddji spesialistadearvvašvuodabálvalusat mat erenoamážit leat heivehuvvon sámi álbmogii. Sámi perspektiivvat leat dávjá ovttaiduvvon oassin dábálaš spesialistadearvvašvuodabálvalusain dearvvašvuodadoaimmahagaid bokte. Dattetge leat ásahuvvon Kárášjohkii spesialistadearvvašvuodabálvalusat main lea sámegeiela- ja kulturgealbu.

Davvi Dearvvašvuodas lea válidostrategalaš ovddasvástádus gozihit ja čuovvolit nationála mihttomeriid sámi álbmogii buorrin. Spesialistadearvvašvuodabálvalusat Kárášjogas leat Finnmárkkubuohecciviesu dearvvašvuodadoaimmahaga vuollálas ja man Davvi Dearvvašvuodta oamasta.

Sámedikkis ii leat sierra váldi spesialistadearvvašvuodabálvalusaid ektui, muhto sis lea formálalaš gulaskuddamat Dearvvašvuoda ja áittardandepartemeanttain ja jámma gulahallan Davvi Dearvvašvuodain.

Čuovvovaččat válldahalan norgga dearvvašvuodamálle dáiinna ulbmilin ahte dan vuodul sáhttá digaštallat mo sámi resurssaid sáhtášii organiseret. Dasa lassin govvedan Davvi Dearvvašvuoda ja Finnmárkkubuohecciviesu main dál lea válidoovddasvástádus sámi álbmoga ja erenomážit heivehuvvon sámi resurssaid hárrái. Loahpas lea oppalašgeahčastat mo dán málle siskkobealde doaibmá sámi ovttastus.

4.1 Dearvvašvuodadoaimmahagat

Daláš dearvvašvuoda- ja sosiálaminsttar Tore Tønne 2001 rievdadii norgga dearvvašvuodadoaimmahatmálle dáláš vuohkáii. Riikka buohecciviesuid ja eará spesialistadearvvašvuodabálvalusaid oamasteami sirde dalle fylkkagielddas odđa dearvvašvuodadoaimmahahkii mii lei stáhta vuollálas.

Doaimmahatmálles ledje guokte dási. Bajimus dásis leat guovlodáset dearvvašvuodadoaimmahagat maid Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeanta hálddaša. Guovllu dearvvašvuodadoaimmahagain lea nugohčoduvvon "áittardit-ovddasvástádus" ja delegere bálvalusaid doaimmahanovddasvástádusa iežas vuollálas dearvvašvuodadoaimmahagaide.

Doaimmahatmálle duogáš ja prinsihppa lea čielggaduvvon Od. Prp. nr 66 (2000-2001). Dát vuohki galgá earret eará láchit dilálašvuoda nu ahte spesialistadearvvašvuodabálvalusat stivrejuvvojit odđaáigásaš stivrenkultuvrra mielde, buohecciviesuid máškitvuoda dáfus nu ahte mearriduvvon boadusgáibádušat ja buorre ovttasbargu doibmet primáradearvvašvuodabálvalusaiguin ja earáiguin. Eaktuduvvo ahte našuvnnalaš politihkalaš stivren galgá guovdilastit váldodilálašvuodaid, muhto dearvvašvuodadoaimmahagain fas galgá leat doaibma- ja bargočađahanovddasvástádus.

Sihke guovlluguovdasaš dearvvašvuodadoaimmahagat ja sin vuollálasdoaimmahagat leat iešheanalaš riektesubjeavttat sierra nammaduvvon stivrraiguin ja hálldahuslaš jodihemiiguin. Dearvvašvuodadoaimmahatlága mielde lea stáhtarádis oalle stuorra vejolašvuodta bagadit doaimmahagaid. Dattetge stáhtalaš oamastanprinsihpaid stivrejeaddji njuolggadus gáibida čorgadis gaskavuoda gaskal oamasteaddji ja

formálalaš eaiggátorgánaid. Dearvvašvuodadoaimmahagaid stivren dáhpáhuvvá eanaš ulbmilstivrema ja delegerema bokte formálalaš doaimmahatčoahkkimiin. Dáin čoahkkimiin nammadit stivrmiellahtuid, ja váldorámmaid gulahallan fas dáhpáhuvvá jahkásaš doaimmašáššegirjjiid bokte.

Dál leat dan njeallji guovllu dearvvašvuodadoaimmahagain váldoovddasvástádus guovllu olbmuide háhkat geatnegahtti spesialistadearvvašvuodabálvalusaid. Guovlodáset dearvvašvuodabálvalusain lea dasa lassin ovddasvástádus dutkamiid doarjut, oahpu fállat ja rávvet divššohasaid ja oapmehaččaid. Guovllu dearvvašvuodadoaimmahagat eai ieža doaimmat bálvalusaid, muhto omardit ahte vuollálas dearvvašvuodadoaimmahagat ovttaš priváhta doaimmabálvalusaiguin leat heivehan organiserema ja funkšuvdnajuogadeami mii ollislaččat duhtada álbmoga gáibádusa.

Dearvvašvuodadoaimmahagat hálddašit bálvalusaid, ja sis lea delegerejuvvon ovddasvástádus dikšofálaldahkii, dutkamii ja oahpahussii ja ovtastuvvon bálvalusaide. Dearvvašvuodadoaimmahagat leat iešheanalaš riektesubjeavttat geain lea váldi háldet resurssaid mat leat eiseválddiid váldorámmaid, mihttomeriid ja boadusgáibádusaid siskkobealde.

Guovllu dearvvašvuodadoaimmahagat háldejit formálalaččat iežaset oamastanstivrema dearvvašvuodadoaimmahagaideaset bokte doaimmahatčoahkkimiin gos sii nammadit stivrmiellahtuideaset dearvvašvuodadoaimmahagaide. Guovllu dearvvašvuodadoaimmahagat čielggadit gáibádusaid doaimmaáššegirjjiid bokte, ja maiddái váldostrategiijaid ja fágaplánaid mat válddahallet man láhkai ollislaš spesialistadearvvašvuodabálvalusfálaldagaid galgá hábmet.

Dáláš dearvvašvuoda- ja áittardanministtar Bent Høie lea dovddahan ahte lea áigi dearvvašvuodamálle guorahallagoahtit. Son lea dan oktavuodas nammadan Kvinnslandlávdegotti mii galgá árvvoštallat vejolaš molsaeavttolaš málliid. Earret eará galgá lávdegoddi árvvoštallat gáržžidit guovlodáset dearvvašvuodadoaimmahagaid logu bálvalusaide mat leat njuolgga departemeantta vuollálassan. Ulbmil lea maiddá sierra direktoráhta ásahit mas lea ovddasvástádus dearvvašvuodadoaimmahagaide ja maiddá ođđa našuvnnalaš dearvvašvuodadoaimmahagaide. Lávdegoddi galgá almmuhit sin almmolaš cealkámuša (NAČ) ovdal juovlamánu 1. beaivve 2016 (Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeantta mandáhtain, čakčamánu 2015).

Davvi Dearvvašvuotta

Davvi Dearvvašvuodas lea guovlodáset dearvvašvuodadoaimmahahkan leamáš váldoovddasvástádus spesialistadearvvašvuodabálvalusaide Davvi-Norggas ja Svalbárddas. Guovllus ledje badjelaš 480 000 ássi jagis 2015. Čuovvovaš válddahallama dieđut lea eanaš Davvi Dearvvašvuoda ruovttusiiddu gáldus vižžon.

Davvi Dearvvašvuoda bajimus orgána doaimmahatčoahkkin lea dearvvašvuoda- ja áittardanministtara fámus. Son nammada stivrra mii dasto nammada hálldahuslaš direktivrra. Stivrras leat dál logi miellahtu, ja golmmas sis leat bargiid áirasat.

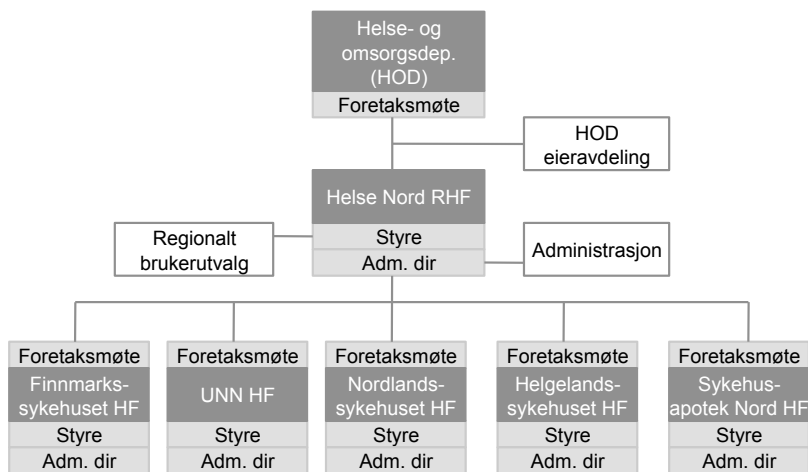
Dasa lassin leat ásahan rávvejeaddji geavaheddjiidlávdegotti masa leat válljen miellahtuid fylkkagiieldaid ja vuorrasiidráđi evttohusaid mielde.

Geavaheddjiidlávdegotti rolla lea gaskkustit geavaheddjiid vásihusaid ja oainnuid.

Hálddahuslaš direktевра jodiha hoavdagotti mii lea Bådåddjos ja das leat 55 bargi. Dát bargit leat doarjjan hálddahuslaš direktevrii mo rávvvet vuollálas dearvvašvuodadoaimmahagaid, árvoštallat fágalaččat ja oppalaš čuovvoleamis.

Davvi Dearvvašvuoha lea delegeren bálvalusovddasvástádusa njeallji geográfalaš juogustusaide Helgelánddas máddin gitta Finnmárkui davvin. Dasa lassin leat buohcciviessoapotehkat organiserejuvvon sierra dearvvašvuodadoaimmahahkan. Dearvvašvuodadoaimmahagain leat sierra stivrrat maid Davvi Dearvvašvuoha lea válljen. Doaimmahagat virgádit dasto hálddahuslaš direktevrra. Organiserenvuogi oaidná vuolábeale skovis.

Skovvi 1 Davvi Dearvvašvuodadoaimmahathápmi

Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeanta = Helse- og omsorgsdep. (HOD)

Doaimmahatčoahkkin = Foretaksmøte

Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeanta (HOD) oamastanosodat = HOD eieravdeling

Guovllu geavaheddjiidlávdegoddi = Regionalt brukerutvalg

Davvi Dearvvašvuod guovllu dearvvašvuodadoaimmahat = Helse Nord RHF

Stivra = Styre

Háld. dir = Adm. dir

Hálddahus = Administrasjon

Doaimmahatčoahkkin = Foretaksmøte

Finnmárkkubuoahcciviesu vuollálas dearvvašvuodadoaimmahat = Helse Nord HF

Stivra = styre

Háld. dir = Adm. dir

Doaimmahatčoahkkin = Foretaksmøte

Davvi-Norgga Universitehtabuohcciviessu = Universitetssykehuset Nord-Norge, UNN

Stivra = Styre

Háld. dir = Adm. dir

Doaimmahatčoahkkin = Foretaksmøte

Nordlánddabuohcciviesu vuollálas dearvvašvuodadoaimmahat = Nordlandssykehuset

HF

Stivra = styre

Adm. dir = Háld. dir

Doaimmahatčoahkkin = Foretaksmøte

Helgelánddabuohcciviesu vuollálas dearvvašvuodadoaimmahat = Helgelandssykehuset

HF

Stivra = styre

Háld. dir = Adm. dir

Doaimmahatčoahkkin = Foretaksmøte

Davvi Buohcciviesoapotehka vuollálas dearvvašvuodadoaimmahat = Sykehusapotek

Nord HF

Stivra = Styre

Háld. dir = Adm. dir

Nugo Davvi Dearvvašvuoda ruovttusiidduin lea čilgejuvvon, de lea dearvvašvuodadoaimmahagaid organiseren mearriduvvon guovllu- ja veahkadatsturrodagas, funkšuvnalitehtas ja bálvalusovddasvástádusas. Davvi Dearvvašvuoda dieđuid mielde galget sierranas dearvvašvuodadoaimmahagaid bargoguovllus leat 60-100 000 ássi. Dasto galget dearvvašvuodadoaimmahagat leat organiserejuvvon nu ahte ovddidit ovttasbarggu, háhket viiddis fágafálaldaga ja álkkidit siskkáldas funkšuvdnajuohkima. Davvi Dearvvašvuodda lea vuoruhan hukset lávdaduvvon fálaldagaid dohko gos dábáleamos dávddaid sáhtta dikšut báikkálaččat. Eanemus resursagáibideaddji dálkkodeamit, ovdamearkka dihtii borasdávddaid, leat dattetge mearridan galget dikšut stuorit buohcciviesuin, vuosttažettiin Davvi-Norgga Universitehtabuohcciviesus mii lea Romssas ja Nordlánddabuohcciviesus Bådåddjos.

Finnmárkkubuohcciviesu

Finnmárkkubuohcciviesus lea ovddasvástádus spesialistadearvvašvuodabálvalusaide fylkkas mii lea riikka stuorimus guovlu. Fylkkas lei 2015 álggus 75 600 ássi.

Bálvalusguovllu veahkadat dahká Finnmarkkubuohcciviesu unnimusaid searvvis go guoská riikka dearvvašvuodadoaimmahakkii. Nuppi dáfus de lea dearvvašvuodadoaimmahagas duodaid guhkimus burddut geavaheddjiid gaskkas. Finnmarkkubuohcciviesu hálldahus lea Hámmárfeasttas.

Finnmarkkubuohcciviesu bajimus orgána lea doaimmahatčoahkkin. Dát čoahkkin mearreda váldorávvgiid dearvvašvuodadoaimmahakkii jahkásaš doaimmaáššegirjji bokte ja välljejit stivramiellahtuid. Finnmarkkubuohcciviesu stivrras leat logi miellahtu, ja dáid gaskkas njealljis geaid bargit leat välljen. Finnmarkkubuohcciviesus lea, seammaláhkai go Davvi Dearvvašvuodas, ráđđejeaddji geavaheddjiidlávdegoddi. Lávdegoddelahut ovddastit geavaheddjiidorganisašuvnnaid fylkkas, ja dáid lassin lea okta gii galgá ovddastit sámi álbmoga.

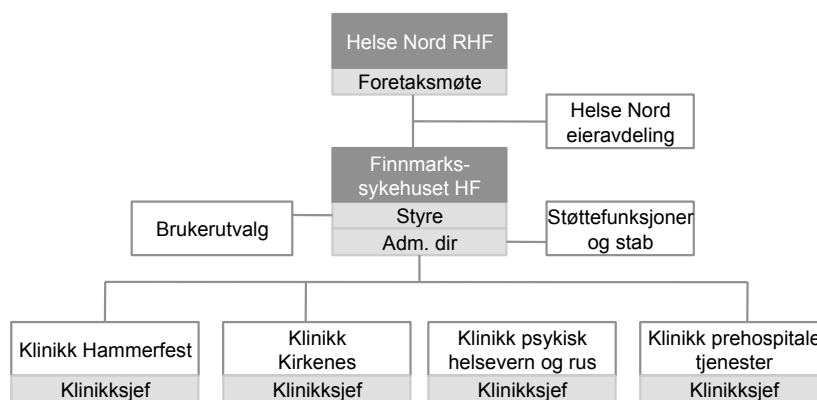
Dearvvašvuodadoaimmahat jodiha guokte báikkálašbuohcciviesu, nubbi lea Hámmárfeasttas ja nubbi fas Girkonjárdgas. Stuorra gaskkat dahket ahte leat maiddáid ferten vuoruhit lávdaduvvon fálaldagaid ásaheiid. Álttás danin lea spesialistapoliklinihkka, ja Sámi spesialistadoavttirguovddáš lea fas Kárášjogas (geahča sierra čilgehusa kapihtalis 4.2). Psykiatriija dearvvašvuodabálvalus lea lávdaduvvon golmmain guovllupsykiatriija guovddážiiguin, ja SÁNAG lea ovttas Finnmarkkuklinihkain okta dain. Finnmarkkuklinihkka Kárášjogas fállá

fágarastildeaddji spesialiserejuvvon gárrendilledivššu.

Finnmárkkuklinihkas lea geográfalaš ja doaibmi organiseren. Somatihka dikšofálaldat lea juogaduvvon gaskkal Hámmerfeastta Klinihka ja Girkonjárdga Klinihka, ja psykalaš dearvvašvuodasuddjen ja gárrendilledikšu lea organiseren oktasaš klinihka vuollálassan. Dasa lassin leat ovdalbuohcciviesu bálvalusat organiserenjuvvon sierra klinihkkan. Dáid klinihkaid jođihit sierra klinihkka hoavddat geat ovttaš fágalaš ja hálldahuslaš hoavdagottiin leat doaimmahathovdengoddi. Hovdengottis leat dál 11 jođiheaddji geat raporterejit njuolgga hálldahuslaš direktivrii.

Váldoorganisašuvdnahámádat lea nugo skovvi 2 čájeha.

Skovvi 2 Finnmarkkubuohtiviesu organiseren

Davvi Dearvvašvuoda Guovllu dearvvašvuodadoaimmahat = Helse Nord RHF

Doaimmahatčoahkkin = Foretaksmøte

Davvi Dearvvašvuoda oamastanosodat = Helse Nord eieravdeling

Finnmárkkubuohtiviesu vuollálas dearvvašvuodadoaimmahat = Finnmarkssykehuset HF

Stivra = styre

Háld. dir = Adm. dir

Geavaheddjiidlávdegoddi = Brukerutvalg

Doaimmafunkšuvnnat ja bargiidveahka = Støttefunksjoner og stab

Hámmárfeastta Klinihkka = Klinikk Hammerfest

Klinihkkahoavda = Klinikkssjef

Girkonjárdga Klinihkka = Klinikk Kirkenes

Klinihkkahoavda = Klinikkssjef

Psykalaš dearvvašvuodasuddjen- ja gárrendilledikšoklinihkka = Klinisk psykisk helsevern og rus

Klinihkkahoavda = Klinikkssjef

Ovdalbuohcciviesu bálvalusaid klinihkka = Klinikk prehospitale tjenester

Klinihkkahoavda = Klinikkssjef

Fylkka spesialistadearvvašvuodabálvalusaid hápmi lea boktán viiddis politihkalaš beroštumi Finnmarkkus. Muhtumat háliidit fárrehit báikkálašbuohcciviesu Hámmárfeasttas Áltái, ja dát ášši lea leamaš guovddázis politihkalaš digaštallamiin ja

válgagičču. Dearvvašvuoda- ja áittardanministtar Bent Høie dattetge celkkii 2016 čavčča ahte ii leat áigequovdil fárrerhit báikkálašbuohcciviesu.

Finnmárkkubuohcciviesus leat boahhtevaš jagiid stuorra investeremat. Girkonjárggas leat huksemin ođđa buohcciviesu, ja ođđa/divvojuvvon buohcciviessu lea plánemis. Dasa lassin čielggaduvvo lagašbuohcciviesu ásaheapmi Áltái ja sámi dearvvašvuodasiidda ásaheapmi Kárášjohkii. Ollislaš investeremat dearvvašvuodadoaimmahaga strategalaš ovdánahttinplána mielde leat 3,4 milliárda ruvdnosaš golut 2015-2023 áigodagas. Dán plánas čujuhuvvo ahte Finnmárkkubuohcciviesu ekonomalaš nákca boahhtevaš jagiid lea stuorra hástalussan.

4.2 Spezialistadearvvašvuoda bálvalusat erenoamážit oaivilduvvon sámi geavaheaddjiide

Spezialistadearvvašvuoda bálvalusat mat leat erenoamážit heivvohuvvon sámi álbmogii leat organiserejuvvon Finnmárkkubuohcciviesu klinihkaid vuollálassan. Čuovvovaš čállošis leat válddahallamat mat leat Kvernmo bargojoavkku ráporttas (2013), ja Finnmárkkubuohcciviesu ruovttusiidduin ja njálmmálaš čilgehusain.

Sámi nášuvnnalaš gealboguovddáš – psykalaš dearvvašvuodasuddjen ja gárrendilledikšu (SÁNAG)

SÁNAG vuodđuduvvui 2001 ja lei Kárášjoga Mánáid- ja nuoraidpsykalaš poliklinihka ja Leavnnja Guovlopsykalašguovddáša joatkka dikšofálaldagaid ovdánahttimis. Ráđdehus čalmmustii guovddáša ásaheami iežaset sámi dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid doaibmaplánas (2001). Dáppe gováhalle dakkár málle mas lei psykalaš dikšofáladat Sis-Finnmárkkus lotnolassan rávvenbargguin ja guossedoaimguiguin gielddain ja spesialistadearvvašvuodabálvalusain olggobeale Finnmárkkku. Dás ságastalle maiddái vejolašvuoda ásahit sierra virggiid olggobeale Finnmárkkku mat sáhtášedje doaibmat dego dustenfáladahkan (“sahtelihttan”).

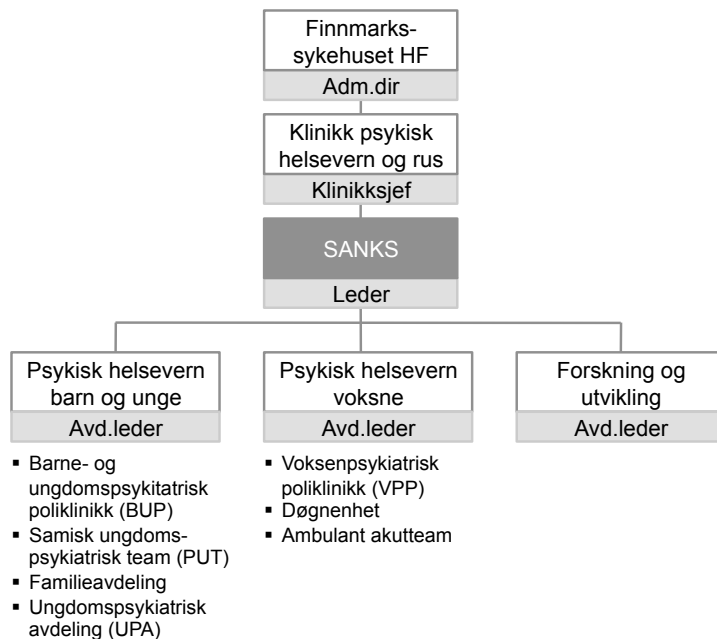
Dán málle lea SÁNAG viidát čuovvolan. Doaimmahagas lea dál sierra klinihkalaš dikšofálaldagat Kárášjogas ja Leavnnjas, gealbodoaibma ja báikkálaš veahkkekantuvrrat olggobeale Finnmárkkku. Dát málle lea ollu rámiduvvon, mii maiddái vuhtto jearahallamiin mat leat čađahuvvon dán guorahallamis. Erenoamážit rámidit dan nana fágabirrasa Finnmárkkus ovttas gealbobogaskkustemiiguin ja ambulerejeaddji resurssaiguin mat doibmet bures.

SÁNAG doaibmá dattetge maiddái dábálaš resurssan Finnmárkkubuohcciviesu vuollálassan, ja dat veahkeha duhtadit dárbbuid olles Finnmárkkku álbmogii sorjákeahtá kultuvrralaš gullevašvuodas. Guovddáš lea lágiduvvon dearvvašvuodasuddjen- ja gárrendilledikšoklinihka vuollálas ossodahkan.

SÁNAG ruhtaduvvo Finnmárkkubuohcciviesu bušehtas dárbbuid ja vuoruhemiid vuodul. Dattetge lea Davvi Dearvvašvuodta várren 3,8 miljovvna ruvnnu SÁNAGA našuvnnalaš gealbobálvalusaide, iežaset ollislaš 92 milj. ruvdnosaš bušehtas.

SÁNAG lea organiserejuvvon nugo skovvi 3 čájeha.

Skovvi 3 SÁNAGa organiseren

Finnmárkkubuohecciviesu vuollálas dearvvašvuodadoaimma = Finnmarkssykehuset HF

Háld. dir = Adm. dir

Psykalaš dearvvašvuodasuddjen- ja gárrendilledikšoklinihkka = Klinisk psykisk helsevern og rus

Klinihkkahoavda = Klinikksjef

Báikkálaškantuvrrat = Utekontorer

Dutkan ja ovdánahttin = Forskning og utvikling

SÁNAG Našuvnnalaš gealbobálvalus = SANKS Nasjonal kompetansetjeneste

Jodiheaddji = Leder

Háld. ja bargiidveahka = Adm. og stab

Bearašovttodat = Familieenhet

Mánáid ja nuoraid psykiatriija guovddáš/Ambulerejeaddji joavku = BUP/Ambulant team

Jándorovttodat – Ollesolbmuid psykiatriija = Døgnetenhet – Psykiatri voksne

Jándorovttodat – Ollesolbmuid gárrendilli = Døgnetenhet – Rus voksne

Nuoraidpsykiatriija ovddodat = Ungdomspsykiatrisk enhet

Nuoraid ja mánáid psyhkalaš dearvvašvuodasuddjen ja gárrendilledikšu= PUT/TSB

Rávisolbmuid psykiatriija poliklinihkka/Fáhkkabuhcciidjoavku = VPP/Akutteam

Mánáid ja nuoraid psykiatriija dearvvašvuodasuddjen, nuoraid ja mánáid psyhkalaš dearvvašvuodasuddjen ja gárrendilledikšu ja Finnmárkkuklinihkka leat Kárášjogas, gos hálddahus maiddái lea, muhto rávisolbmo psyhkalaš dearvvašvuodasuddjen lea Leavnnjas. Dasa lassin leat SÁNAGas báikkálaškantuvrrat Divttasvuonas, Snoasas ja Oslos. Guovvamánus 2016is leat oktiibuot 128 jahkedoaimma gullevaččat SÁNAGii. Dáin barggiin leat 79 geat barget Kárášjohka, ja 40is leat Leavnnjas ja 5as Deanus. Njeallji bargi gullet našuvnnalaš jovkui, mas okta bargi lea Divttasvuonas, Snoasas, Bådáddjos ja Oslos.

Finnmárkkuklinihkka fállá jándor- ja poliklinihkalaš fágaidrasttildeaddji spesialiserejuvnon gárrendilledivššu. Institušuvdna lea Kárášjogas ja das lea erenoamáš ovddasvástádus sámi álbmogii. Doppe leat sámegeiháli persunála ja maiddá bargit geain lea boazodoalloduogáš.

Vaikko SÁNAGa álgovuolggalašguovlu lea vuosttažettiin Gaska-Finnmárku, de omardit maiddá divššohasaid miehtá riikka. Dasa lassin leat sii dahkan ovttasbargošiehtadusaid dikšut sámi divššohasaid Ruoŋa ja Suoma guovlluin. SÁNAG vuostáiváldá dasa lassin sámi divššohasaid Västerbottena ja Norrbottena fylkkain Ruoŋas, ja daid goluid liigoda SÁNAG iežas bušeahtas.

Guovddázis lea maiddá viiddis diehtujuohkingaskkustan-, oahpahuš- ja dutkangaskkustusdoaimma. Guovddáža bargiin leat guhká lágidan kurssaid primára- ja spealistadearvvašvuodabálvalussii ja maiddá oahpahušasahusaide. Guovddázis lea dutkangealbu ja máŋga bargis lea doaktárgráda. Máŋga dutkanbargit leat earret eará almmuhan iežaset artihkkaliid fágaáigečállagiin ja maiddá almmuhan girjiid sámi kultuvrralaš diliid birra.

Sámi spealistabálvalus

Spealistadoavttirguovddáš áсахuvvui 1987s. Dál doaimmá Spealistadoavttirguovddáš poliklinihkkan Hámmárfeastta Klinihka vuollálassan. Guovddáš ii dattetge leat, nugo SÁNAG, organiserejuvnon sierra ossodahkan. Bargit gullet ossodagaide gosa sii virggálaččat gullet. Dálkkaslaš ossodat gullá Hámmárfeastta Klinihka vuollá geas lea organisatorálaš ovddasvástádus guovddáža doaimmas oktan guovllulaš ossodatjodiheaddjin. Guovddáš lea dál seamma dálus go Kárášjoga gieldda primáradearvvašvuoda bálvalus.

Spealistadoavtterguovddázis lea dál okta sisdávdaspealista, liikespealista ja gulloguovddáš. Dasa lassin leat guokte priváhta čalbme- ja sisdávdaoaktárat gullevaččat spealistadoavttirguovddážii. Dál lea dušše maŋimus namahuvvon virggis olmmoš. Ambulerejeaddji beallje-, njunne-, čotta, leasmedávda-, nissonávda-, mánáiddávda- ja allergiijaspealistabálvalusat leat maiddá fálladahkan. Dát spealisttat bohtet Hámmárfeastta buohcciviesus ja Davvi-Norgga universitehtabuohcciviesus.

Spealistadoavttirguovddáš lea vuosttažettiin oaivvilduvvon Sis-Finnmárkkku sámegeielat olbmuide, namalassii olbmuide Guovdageainnus, Kárášjogas, Porsáŋggus ja Deanus. Dattetge leat dearvvašvuodafálaldagat maiddá eai-sámi buhcciide guovllus ja buhcciide miehtá riikka.

Spealistadoavttirguovddázis lea okta bargi geas lea doaktárgráda ja son lea almmuhan máŋgga dutkanartihkkaliid, muhto Spealistadoavttirguovddázis ii leat makkárgge spesifiserejuvnon našuvnnaš máhttogaskkustus-, dutkamuš- ja ovdánahttinovddasvástádus nugo SÁNAGas lea.

Dulkabálvalus

Finnmárkkubuohcciviesus lea 2011 rájes leamaš ovddasvástádus nannet dulkabálvalusaid sámegeiháliide. Guovttejahkásaš proševtta bokte 2011-2012 dahkkui dárbovártten dearvvašvuodabargiid gaskkas mas maiddá guorahalle

sierralágan čovdosiid nannet dulkonbálvalusaid beroškeahhtá geográfalaš ja resursalaš hehttehusaid. Váldoproševtta ulbmilin lei hutkat lávdaduvvon čovdosiid ođđa teknologiiija bokte, ovdamearkka dihtii videokonfereansrusttegiid geavaheamis.

Prošektaoasseváldit moite earret eará ahte dearvvašvuodabargit dávjá menddo álkket vajáldahttet olbmuid dulkadárbbu. Danin evttohii prošekta konkrehtalaš doaimmaid mat galge bistit 3-4 jagi nannen dihtii dulkabálvalusaid.

Sihke Sámediggi ja Sámi doaktáriid searvi leat váillahan prošektaevttohusaid duohtandahkama. Dát guokte ásahusa leat guktot moaitán dulkafálaldatevttohusaid čadaheami maŋŋá go prošekta loahpahuuvui. Vaikko doaimmaid vuoruheapmi lei Davvi Dearvvašvuoda doaibmaáššegirjji ulbmilin sihke 2014s ja 2015s, de oaivvildit dát guokte ásahusa ahte Finnmárkkubuohcciviessu ii leat vuoruhan doaimmaid čadaheami doarvá johtilit. 2016 doaibmaáššegirjái lea fas čállojuvvon ahte doaimmat galget álggahuvvot ja ahte Finnmárkkubuohcciviessu galgá juohke goalmát mánu raporteret stáhtusa. Finnmárkkubuohcciviessu stivrajođiheaddji Ulf Syversen dárkkuha fas ahte sii leat čuvvon ovddidanáigumušaid maid Davvi Dearvvašvuolta lea gáibidan.

Sámi dearvvašvuodasiida

Jurdda ásahit sierra sámi dearvvašvuodasiidda mii čohkke doaibmabálvalusa Sámi našuvnnalaš gealboguovddáža (SÁNAGa) ja Sámi spesialistadoavtterguovddáža vuollái, almmuhuvvui oktasaš hutkkusčoahkkimis 2012is. Dát ášši goallostuvvui oasseprošektan Finnmárkkubuohcciviessu psykalaš dearvvašvuodasuddjen- ja gárrendilledikšorganiserema oktavuodas.

Sámi našuvnnalaš gealboguovddáža investerendárbu lei dattetge juo áššin vuolggahuvvon. Jagis 2012 várrii Davvi Dearvvašvuolta ja Finnmárkkubuohcciviessu 40 miljovna ruvnu ođđa lanjaide Sámi našuvnnalaš gealboguovddáži. Finnmárkkubuohcciviessu stivrarearrádus juovlamánus 2012 čájeha ahte lei nubbin alimus vuoruheapmin doaimmaha investerenplánain.

Jagis 2013 doaimmahii bargojoavku man Siv Kvernmo jođihii, ollislaš guorahallama sámi dearvvašvuodasiidda ásaheamis. Joavku árvalii ahte ásaheapmi galgá leat Kárášjogas ja galgá fállat bálvalusaid Gaska-Finnmárkui ja sápmelaččaide olles riikkas. Árvaluvvui ahte dearvvašvuodasiiddii galget čohkket sihke SÁNAG, Finnmárkkuklinihkka (gárrendikšu) ja Spesialistadoavtterguovddáš seamma vissui ja oktasaš organiseremii. Bargojoavku mielas dákkár stuorit ja viidát fágabirrasa ovttasbargu livččii leat ávkkálaš ja buorrin.

Bargojoavku árvalii dasto somatihka spesialistadearvvašvuodabálvalusaid viiddidit nugo dál leat ásavuvvon Spesialistadoavtterguovddáži (SDG). Joavku oaivvildii ahte konkrehtalaččat galggašii nannet geriatriija, fysikála dálkuma/veajuidahttima ja pediatriija surggiid sierra virggiiguin. Dasa lassin celkkii joavku ahte doaibmi ambulerejeddjifálaldahkii maiddá berri lasihit eanet spesialitehtaid ja eanet veahkkedivššárvirggiid. Bargojoavkku viiddideami válđoággan lei ahte Sámi spesialistadoavtterguovddáš ollu jagiid badjel lea vásihan fálaldaga gáržžideami. Bargojoavku maiddá dárkkuhii ahte galggašii ásahit gealbodoaimma somatihkkaspecialistasuorggis, nugo dál lea SÁNAGas. Joavku árvalii dán ásahit lotnolas fága- ja dutkanvirggiid bokte.

Psyhkalaš dearvvašvuodasuddjemis ja gárrendilledivššus oaivvildii joavku ahte berrešii viiddidit fálašlaldaga ođđasitorganiserema ja oktasašlokaliserema bokte doaibmi organisatoralaš rámmaid siskkobealde.

Juovlamánus 2013 ja njukčamánu 2014 meannudii Finnmárkkubuohtcciviesu stivra doaimmahaga ollilaš psyhkalaš dearvvašvuodasuddjema ja gárrendilledivššu organiserema. Stivra mearredii ahte sámi spesialistadearvvášvuodabálvalusat galget oktiilokaliserejuvvot Sámi dearvvašvuodasiidii 2016is. Prošeavtta loktejedje maiddái Finnmárkkubuohtcciviesu guhkesáigásaš strategalaš ovdánahttinplánii. Prošjektii juolludedje 40 miljovna ruvnu, seamma ruhtasupmesturrodagain maid jagis 2012 várrejedje Spesialistadoavtterguovddáži (SDG). Doaimbabálvalus daláš Finnmárkkuklinihka vuollálassan joatkašuvvá ja sirdojuvvo SÁNAGii, vaikko hálddahus áššeevttohusas mearridii heaittihit doaimma 2016is.

Juovlamánus 2015is meannudii Finnmárkkubuohtcciviesu stivra Sámi dearvvašvuodasiidda sierra áššin ja dohkkehii álggahit boahttevaš ásanplánema. Vuot várrejedje 40 miljovna ruvnu prošektii. Stivra dattetge mearridii ahte geriatriijafálašlaldaga huksegoađášii veahážiid mielde seammás. Dasa lassin stivra mieđai fárrheit čalbmedoaktárfálašlaldaga Leavnnjas Kárášjohkii go priváhtadoaimma heaittihuvvo.

Mearráduš dattetge ráddje kapasitehta lasiheami Gaska-Finnmárkku dárbbuide. Jerronolbmot vuodustit dán dainna ákkain ahte leat váttis einnoštit boahttevaš buhcciidlogu. Danin mearridit gaskaboddosaččat bisuhit doaibmi dilálašvuoda. Mearráduš iige mieđa ásahtit lotnolas fága- ja dutkanvirggiid somatihka spesialistasuorggis ovdalگو “lea áigegeovdil, ja Finnmárkkubuohtcciviesu njuolggadusaide heivehuvvon” (stivrimearráduš juovlamánu 3. beaivve 2015).

Stivra lea dasa lassin mañidan sámi spesialistadearvvášvuodabálvalusaid oktasaš organiserema Kárášjohkii. Finnmárkkubuohtcciviesu dieđu mielde lea álggahuvvon proseassa dainna ulbmilin ahte “organiseret ja buoridit sámi buhcciide fálašlaldaga” (doaibmi direktivrra Stein Erik Breivikåsa e-poasta).

5. Mielmearredeapmi ja ovddastus

Čuovvovaččat čielggaduvvo guđe muddui sámi perspektiivvat vuhtiiváldojit doaimmahatstivrrain ja –hovdengottiin, ja váldostivrenmearrádusain. Dása lassin leat ovdamearkkat mo sámi áššiid doaimmahit eará surggiin Norggas, ja mo eamiálbmogat muhtun eará riikkain leat ieža oassádallamin dearvvašvuodasuorggis. Loahpas árvoštallojuvvo mo sámi mielmearredeapmi ja ovddastus spesialistadearvvašvuodabálvalusain lea go buohtastahtá namahuvvon surggiin ja riikkain.

5.1 Sámi ovddastus ja mielmerrideapmi

Stivraovddastus

Davvi Dearvvašvuoda stivrrain ja vuollálas dearvvašvuodadoaimmahagain leat molsašuddi lahttolohku geain lea sámi giella- ja kultuvragealbu. Earret Davvi Dearvvašvuoda, de leat dearvvašvuodabálvalusdoaimmastivrrain dušše spiehkastahkan stivralahtut geain lea sámi gullelašvuoha. Dán govahalan stivramiellahtuid suokkardettiin go ieš dovddan dáid olbmuid. Dákkár kárten lea dattetge gáibidahkes ja adnojuvvo váilevažžan. Gal veadjá leat nu ahte sámi stivramiellahtuid lean vajálduhtton sivas váilevaš dieđuid. Sámi gullelašvuoha dán oktavuodas lea meroštallon leat árjjalaš oassádallan sámi almmolašvuodas sámi organisašuvnnaid, ásahusaid dahje sullasaš lágádusaid bokte.

Ráđdehus gáibidii 2014 rádjái ahte eanaš stivralahtuid galge nammadit álbmotválljejuvvon olbmuid gaskkas ja geaid fylkkagiella, gielddat ja Sámediggi evttohii. Dát lei 2006 ráđdehuscealkámušas gáibádussan ja dan ákkastallan lei ahte lea dárbu báikkálaš gullelašvuoda vuhtiiváldit. Sámediggi lei čuovvovaš áigodagas váfistuvvon oažžut stivralahtuid sihke Davvi Dearvvašvuodas ja vuollálas dearvvašvuoda bálvalusdoaimmahagain.

Jagi 2014 rájes dattetge ráđdehus gomihii gáibádusa ahte eanelohkolahtut galge leat álbmotválljejuvvon olbmot. Muhtun e-poasttas čilge Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeanta ahte stivralahtuid välljejit gealbbu, kapasitehta ja mánggadáfotvuoda olis, ja dat vástida stáhta vuodđojurdagiidda dasa mii guoská eaiggátstivremii (Sd. dieđ. 27, 2013-2014). Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeanta čielggada gealbo- ja mánggadáfotvuoda vuhtiiváldima maiddái guoskat sámi dilálašvuodaide. Eará sániin daddjon, sámi bealli lea dušše okta mángga eavttuin maid deattuhit go välljejit stivramiellahtuid.

Sámi ásahusaide danin eai šat lean váfistuvvon oažžut áirasiid stivrraide. Sámediggi liikká ieš evttohii iežaset bealis stivrakandidáhtaid. Sámediggeráđđemiellahtu Henrik Olsen mitalii ahte doppe gal ii lean áddejupmi go bivde ráđđádallamiid Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeanttain ovdal mañimus stivramiellahtuid nammadeami ođđajagimánus 2016. Sámediggi iige lihkestuvvan jođihit iežaset evttohusaid go Davvi Dearvvašvuoha njukčamánus 2014 välljii stivramiellahtuid vuollálas dearvvašvuoda bálvalusdoaimmahaide. Davvi Dearvvašvuoha bivddii dán oktavuodas evttohasaid Sámedikkis, fylkkagielddain ja gielddain. Sámediggi buvttii njeallje evttohasa stivramiellahtuid sadjái, muhto dáid eai čuovvolan (Davvi Dearvvašvuoda stivramearrádus, njukčamánus 2014).

Davvi Dearvvašvuoda stivrmiellahtun 2016 lea earret eará Johnny Leo Jernsletten. Son lea beaivválaš direktvra Deanu ja Várjjat museasiiddas, ja lea ovdalis maiddá bargan Sámi dutkamiid guovddáži. Nordlándabuohcciviesu stivrras lea Barbro Hætta. Son bargá Evenášši, Dielddannuori ja Skániid gielddaváldodoaktárin, ja lea ovdal earret eará leamaš sámeapolitihkalaš ráđdeaddin ráđdehusas. Finnmárkkubuohcciviesus lea Kristin Rajala stivranubbinjodiheaddjin. Su evttohii Deanu gielddas ja stivrajodiheaddji Ulf Syversen muitala Rajalas leat sámi gullevašvuota.

Earret Davvi Dearvvašvuoda vuollálas dearvvašvuoda bálvalusdoaimmahagaid, de lea Inger Marit Eira-Åhrén nubbinstivrajodiheaddji Davvi-Trøndelaga Dearvvašvuodas. Son bargá SÁNAGas, ja sus leat leamaš mánggat luohhtámušdoaimmat sámi ásašusain. Eira-Åhrén lei maiddá politihkalaš ráđdeaddin Dearvvašvuoda- ja sosiáladepartemeanttas Stoltenberg ráđdehusas.

Doaimmahovdengotti ovddastus

Dál eai leat oktage Davvi Dearvvašvuoda doaimmahovdengottis dahje Finnmárkku buohcciviesus geat erenoamážit galget čalmmustit sámi perspektiivaid. Doaimmahovdengottiin ii leat oktage jodiheaddji geas lea šihattojuvvon ja ráddjejuvvon ovddasvástádus ovddidit sámi dilálašvuodaid. Sámi beroštumit lea dan sadjái ovddasvástádusoassái searvadahtton ja mat galget leat mielde bálvalusain maid doaimmahagat gávnnahtit heivvolažžan.

Ii oktage sámi spesialistabálvalusain lea beassan Finnmárkku buohcciviesu hovdengodda. SÁNAGA jodiheaddji, Gunn Heatta, raportere Finnmárkku buohcciviesu psyhkalaš divššu ja gárrendivššu klinihkkahovdii. Spesialistadoavtterguovddáš (SDG) raportere iežaset ossodagaid bokte Hámmárfeasta klinihkkii, muhto guovddáži lea báikkálaš ossodathoavda.

Earret Finnmárkku buohcciviesu medisiinnalaš fágahoavda, Harald Sunde, de ii leat ovttagas doaimmahovdengottis mangelágán sámegeiela ja sámi kultuvrra gealbolašvuota. Sunde lea ieš oahppan sámegeiela olles olmmožin ja lea čájehan beroštumi ovddidit sámi dearvvašvuodadili, earret eará Sámi Doaktáriid Searvvi miellahtun. Finnmárkku buohcciviesu vuollálas dearvvašvuodadoaimmahaga hoavda, Lena Elisabeth Nielsen, muitala ahte eanaš lahtut Finnmárkku buohcciviesu hovdengottis dattetge leat gullevaččat Finnmárkui ja sii dovdet sámi ja kveana kultuvrra.

Finnmárkku buohcciviesu lea aiddo beliid almmuhan dearvvašvuodadoaimmahaga hálddahušlašdirektevravirggi. Virgealmmuhusas čuožžu earret eará ahte *“Sámegeiella- ja kultuvragelbbolašvuota adnojuvvo positiivvalažžan”*. Finnmárkku buohcciviesu vuollálas dearvvašvuodadoaimmahaga hoavda, Nielsen, mediha dattetge ahte sis oppalohká lea buoridanmunni go guoská virgeválddahallamii.

Stivrenmearrádusaid sámi ulbmilat ja doaimmabijut

Dearvvašvuodadoaimmahagaid váldostivrenmearrádusain ii oktage mearrádus erenoamážit čalmmus sámi álbmoga. Sámi guoskevaš bealit leat dan sadjái ovttaiduvvon oassin doaimmahatáššegirjiin ja eará stivrendokumenttain.

Ulbmilat ja doaimmabijut mat namahuvvojit doaimmahatáššegirjiin ja muđuid eará

ulbmillaš dokumeanttain leat obbalaččat váldodásis. Go buohtastahtá dearvvašvuodapolitiikhkalaš mihttomeriiguin, nugo ovdamearkka dihtii vuordináiggi oanideamis ja áigemearrierihkkoma unnideamis, de fuomáša ahte sámi áigumušat leat unnán konkretalaččat ja eaige leat kvantifiserejuvvon. Mihttomearit eaige čuvvojuvvo jahkeraporttain eaige oanehatáiggi doaibmaraporttain.

Kvernmo dieđuid mielde (2013) cáhkkejedje dattetge stuorit saji doaimmahatáššegirjiin maid Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeanta sáddii Davvi Dearvvašvuhtii áigodagas 2010-2012. Dáppe gáibidedje ahte *“Sámi divššohasaid vuoigatvuoda ja heivehuvvon bálvalusaide dárbbu ferte ohcalit ja oainnusindahkat ráhkkananmuttus, čielggadanáigodagas ja go mearrádusaid dahket”* (doaimmahatáššegirjii Davvi Dearvvašvuhtii 2012). Dasto deattuhedje oppalaš vuoigatvuodaid dulkabálvalusaide ja ovdánahttit SÁNAGA našuvnnalaš gealboguovddázin. Dattetge dán áigodagas unnán vuoruhedje somatihka spesialistadearvvašvuodafálaldagaid sámi álbmogii, earret heahdedieđihanbálvalusaid ja veajuiduhttima/barguimáhcaheami (Kvernmo, 2013).

Jagi 2016 Davvi Dearvvašvuhtii deattuha Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeanta doaimmahatáššegirjii ain nannoseabbo gáibádusa ahte Davvi Dearvvašvuolta galgá leat váldonašunála doaimmahahkan sámi spesialistadearvvašvuodabálvalusaide. Davvi Dearvvašvuodas galgá ain ovddasguvlui váldoovddasvástádus *“vuhtiiváldit strategalaččat viidásuovdánahttima spesialistadearvvašvuodabálvalusaid sámi álbmogii”*.

2016 doaimmahatáššegirjii aidduhit dasto ahte ollesolbmot ja mánát geat vásihit seksuálaš rohčošeami, galget oazžut fálaldaga mii lea sámegeiela ja sámi kultuvraáddejumi ala lágiduvvon. Davvi Dearvvašvuolta bivdojuvvo dása lassin čadahit doaimmaid mat leat čielggaduvvon dulkaprošeavttas (gč. 4.2 kapihttala).

Doaimmahatáššegirjii vuollálas dearvvašvuodadoaimmahagaide deattuhit velá nannoseabbo váldomearrádusaid konkretiserema ja doaibmama maid Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeanta gáibida Davvi Dearvvašvuodas. 2015 doaimmahatáššegirjii lei mihttomearrin álggahit geriatriijalaš fálaldaga heivehuvvon sámegeilli ja sámi kultuvrii. Áigumušas ii leat mearreduvvon áigemearri iige raporterengáibádus. Dása lassin Finnmárkku buohcciviessu doaimmahatáššegirjii aidduhuvvui ahte namahuvvon dulkaprošeakta galgga álggahuvvot ja čuovvoluvvot juohke njeallját mánu raporteremiin. Dán geardduhit maiddái 2016 doaimmahatáššegirjii.

Finnmárkku buohcciviesu 2015 doaibmaraporttain eai leat makkárga bissovaš mihtilmas ja jotkkolaš paramehterat (árvomihtut) sámegeiela ja sámi kultuvrra hárrái. Dát raporttat leat diehtovuodđun stivrii ja čielggadit ekonomiiija, kvalitehta, doaimmaid ja virgehasaid dilálašvuodaid. Dat danin čájehit maid stivra ja hovdengoddi čalmmustit.

Finnmárkku buohcciviessu lea maiddái dohkkehan guhkesáiggi ulbmillaš ovdánahttinplána mii doaibmá 2015s gitta 2030ái. Das namahuvvojit sámi guoskevaš bealit mángga sajis go guorahallet dearvvašvuodadoaimmahaga oppalaš hástalusaid ja áigumušaid. Earret eará deattuhit ahte Finnmárkku buohcciviessu ferte *“ovddidit ja čalmmustit buriid bálvalusaid sámegeiela ja kulturáddejumi bokte”* dan olis go našunála gáibádusat ja mearrádusat rievdaduvvojit (čuokkis 4.2.). Dása lassin deattuhit earret eará hástalusaid mat gusket bestemii (rekrutteremii), ja dan oktavuodas maiddái mo

fidnet sámi virgehasaid bargguide. Sámi Dearvvašvuodasiidda áigumušat leat maiddá ožžon oalle stuorra fuomášumi (loga kapihtala 4.2).

Sámedikki rolla ja gulahallan dearvvašvuodaeiseváldiiguin ja -doaimmahagaguin

Norgga eiseváldit leat geatnegahtton láchit dilálašvuoda nu ahte sámit sáhttet ráđđádallat sámi áššeberoštumiin mat gusket alceset. Ráđđehus ja Sámediggi lea danin vuolláičállán ráđđádallanšiehtadusa mii almmolažžan dagai dákkár gulahallama. Sámediggi čoahkinastá dákkár oktavuodain Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeanttain dearvvašvuodapolitihkalaš fáttáid birra main lea njuolgga mearkkašupmi sámi álbmogii. Ráđđelahttu Henrik Olsen muitala ahte dákkár čoahkkimat dáhpáhuvet sihke hálldahuslaš ja politihkalaš dásis, mas sisdoallu lea almmolaš plánaid váldomearrádušat nugo láhkabarggut, sturradiggedieđáhusat ja doaimmahataáššegirjijt jna.

Dása lassin lea Sámedikkis juohke jahkebeali gulaskuddan Davvi Dearvvašvuodain mo čuovvovlit dearvvašvuodapolitihkalaš mearrádušaid ja eará áigeovdilis fáttáid. Dat ii dattetge leat formálalaš vuogádat, muhto vuodđuduvvo gaskanas gulaskuddansávaldahkii. Sámedikkis ii leat fásta gulaskuddan Finnmárkku buohcciviesuin.

Sámedikkis leat guokte hálldahuslaš bargi geat gieđahallaba dearvvašvuodaáššiid. Dearvvašvuoda- ja sosiálaossodat lea duodaid okta dain smávimus fágasurggiin Sámedikki hálldahusas. Go buohtastahtá fágasurggiin nugo ealáhusa, kultuvrra ja giela surggiin de lea dat mealgat unnit. Sámedikki ruovttusiiddus oidno ahte dien eará fágasurggiin leat 150 virgehasa.

5.2 Sámi ášahusaid organiseren eará norgalaš surggiin

Sámi servodat lea nugo namahuvvon dađistaga eanet ahte eanet dovddastuvvon dárbbuid ja vuoigatvuodaid iešheanalaš álbmotdoahpaga mielde. Dát lea earret eará dagahan ahte Norga lea álggahan sierra ášahusaid mat galget fuolahit sámiid beroštumiid. Dáin ášahusain leat molsašuhtti muddui iešmearredeapmi meroštallojuvvon sorjákehtes stivrenášahusaid bokte maid sámit ieža hálldašit, ja doaimmahataáššegirjiin main lea sámi ulbmil ja máškitvuoda iežaset oamastuvvon resurssaiguin.

Čuovvovaččat leat guokte ovdamearkka sámi ášahusaid birra main lea goappatlágan málle mo sámi doaimmahagaid hálldašit, namalassii Sámi allaskuvla ja NRK Sápmi. Čuovvovaš čielggadeapmi lea čállon dan guovtti ruovttusiidduid ja iežan dieđuid vuodul.

Sámi allaskuvla

Sámi allaskuvla (SA) ášahuvvui 1989:s, seamma jagi go Sámediggi ášahuvvui. Allaskuvla galgá iežas strategiija mielde fállat alitoahpu ja dutkama sámi ja eamiálbmoga perspektiivvas. Sámi allaskuvla lea álggu rájes dađistaga ovdánan fága- ja oahppodárbbuid ja bušeahta olis. Allaskuvllas leat vuollelis čuođi virgehasa, ja jahkásaš bušeahtta lea badjelas 100 miljuvna ruvnnu sturrosaš (jahkeraporta 2014).

Sámi allaskuvllas ledje 2014:s 159 oahppi. Dat leat miehtá Sámi olbmot, sihke Norggas, Ruoŋas, Suomas ja Ruoššas. Dása lassin leat allaskuvllas gaskariikkalaš studeanttat, maiddá eará eamiálbmotguovlluin.

Allaskuvlla váldoruhtadeaddji lea stáhtabušeahhta Máhtto- ja oahpahusdepartemeantta bokte. Sámi allaskuvla lea iešheanalaš riektesubjeakta sierra stivrrain. Stivramiellahtuid nammadit Máhtto- ja oahpahusdepartemeanta ja Sámediggi.

Sámi allaskuvllas lea sierra hálddahušlaš hovdengoddi, mas hálddahušlašdirektevra lea alimus jođiheaddji. Allaskuvla stivre ieš eanaš hálddahušlašdoaimmaid, muhto muhtun doarjjafunkšuvnnat leat ovttasbarggus Romssa universitehtain. Dása lassin ovttasbargá allaskuvla eará dutkan- ja oahppoásahusaiguin go guoská fágalaš beliide.

Universitehta- ja allaskuvlasuorggi vuogádatodasmahttima oktavuodas (Sd. dieđ. 18, 2014-2015) suokkardedje aiddobeliid allaskuvlla iešheanalaš diládaga. Meroštettiin gávnnaheđje ahte allaskuvla galgá ain bissut iešheanalaš ásahussan *“allaskuvlla našunála rolla ja erenoamáš ovddasvástádusa”* sivas.

Dieđáhus dattetge cuiggoda ahte allaskuvllas leat hástalusat hálddahušlašdoaimmaid ja kapasitehta ektui. Dát dagaha, dieđáhusa cealkagis, ruđalaš dárkunriskka, oktagaslaš olbmuid riektesihkkarvuoda áitaga ja ásahusa beaggima doahttaleami. Danin rávve dieđáhus Sámi allaskuvlla nannet ovttasbarggu Romssa universitehtain – Norgga árkkalaš universitehtain.

NRK Sápmi

NRKas lea áibmomedian erenoamáš ovddasvástádus *“nannet dárogiela ja sámegiela, iešdovddu ja kultuvrra”* (NRK njuolggadusat § 14b). Vaikko dát lea ovddasvástádus mii gullá olles NRKii, de lea áibmomedias 1989 rájes leamaš sierra divišuvdna man váldobargun lea buvttadit ja almmuhit mediasisdoalu sápmelaččaide.

Divišuvdna ovddasta sierra direktivevra mii lea oassin hovdengottis. Hovdengoddi lea NRKa alimus guovddášhálddahuš. Dán joavkkus leat oktiibuot ovcci direktivevra, lassin velá áibmomediahovdda. NRK Sápmi lea vissásit unnimus buvttadeaddji divišuvdna go leat veaháš badjelis 90 virgehasa. Go buohtstahtá guovlludivišuvnnain, de das leat 1000 bargi. Marienlystdivišuvnnas leat 860 bargi ja ođasdivišuvnnas fas 380 bargi (nrk.no).

NRK Sápmi ruhtaduvvo NRK bušeahhta bokte. Eai leat sierradit várrejuvvo ruđat mat iešalddis juolluduvvojit divišuvdnii. NRK Sámi bušeahhta mearreduvvo einnostuvvon sámi sisdoalu buvttadeamis ja almmuheamis.

NRK Sápmi oažžu NRK oassebeallin sentraliserejuvvo doarjjabálvalusaid. Dán olis ožžot sihke bargoveaga ja bálkká, ekonomii ja rehketdoalu, sáddehatvisti ja teknologalaš bálvalusaid.

NRKas eai leat mearreduvvon vuogit mat sihkkarastet sámi ovddastusa NRK-stivrii. Dattetge 2014 rájis lea Ellen Inga O. Hætta leamaš stivralahtun. Son lea dál Sámi joatka- ja boazodoalloskuvlla rektorin, ja lea ovdalis leamaš boazodoallohoavdan ja sámi áššiid stáhtačállin. Ferten dás gal deattastit ahte NRK Sápmi lea muitalan ahte Hætta lea vuosttaš sápmelaš gii lea NRK stivralahtun beassan.

Vai olbmuid oainnu galgá sáhttit árvoštallat dása mii guoská sámi prográmmasisdollui, de lea ásahuvvon sierranaš sámi prográmmaráđđi. Das lea dušše ráđdeaddi doaibma.

5.3 Eará eamiálbmogiid dearvvašvuodabálvalusaid organiseren

Sámiid stáhtus eamiálbmogin mearkkaša, nugo jo lea čielggaduvvon ovdalis, vuoigatvuodaid mat geatnegahttet Norgga. Danin lea heivvolaš geahčastit mo eará riikkat leat dusten geatnegasvuodaideaset dearvvašvuodafuolahusaid lágideamis. Dáid bálvalusaid ii sáhte njuolgga buohtastahttit Norggga bálvalusaiguin sivas dearvvašvuodaortnegiid, demográfalaš dilálašvuodaid jna. erohusaid. Almmatge dain soitet leat bealit mat sáhttet leat heivvolaččat Norgga dilálašvuodaide.

Čuovvovaččat válddahalan dás oanehaččat mo eamiálbmogiid dearvvašvuodafuolahusaid lágidit vuorustis Aotearoas (Ođđa Zealánda) ja South Central Foundation nammasaš ásahusas Alaskkas. Dán guovtti riikka fuolahusaid lean válljen go jearahallon olbmot leat daid cavgilan.

Aotearoa/Ođđa Zealánda

Maorit leat oktiibuot su. 400 000 olbmo, mii lea lagabuid 10% riikka álbmogis. Čuovvovaš čilgehusa dieđut leat vižžon Aotearoa dearvvašvuodadepartementta ruovttusiiduin (health.govt.nz) ja raporttas man Sámi doavttersearvvi jodiheaddji, Ole Mathis Hetta, čálii go doppe finai 2009is.

Maoriid dearvvašvuodafuolahusaid lágideami ferte atnit muittus ahte leat čielga erohusat mo sin dearvvašvuodadilli lea, veardiduvvon majoritehtaálbmoga ektui. Eiseválddiid áigumuš lea váidudit erohusa, ja sii leat almmuhan konkrehtalaš mihttomeriid mo dan olahit.

Dearvvašvuodadoaimmahagas leat guokte hálddašandási. Sisriikkalaš váldomearrádusaid dahká dearvvašvuodadepartemeanta (Ministry of health), ja daid ollašuhttin ovddasvástádus lea 20 guovlodáset hálddašanásahusain (District Health Boards). Ollislaččat jodihit priváhta doaibmabálvalusat fálaldagaid maid leat ožžon bargun fálaldatgilvalemiid bokte. Daid doaibmabálvalusaid lassin leat muhtun almmolaš dikšunfálaldagat.

Dearvvašvuodadepartemeanttas lea sierra ossodat mii erenoamážit čalmmustahttá maoridearvvašvuoda (Maori Business Unit). Das leat earret eará ovddasvástádus fágalaččat rávvet ja hábmet strategiijaid ja vuodđojurdagiid mo maoriálbmoga dearvvašvuodafálaldagat galget leat. Eiseválddit leat mearredan maoriidda sierra dearvvašvuodastrategiija mii lea vuodđuduvvon sin filosofija ja vuodđojurdagiid ala mo sii háliidit dearvvašvuodafuolahusa heivehit. Lassin váldoáigumušaide ja vuodđojurdagiidda, de ovddiduvvojit maiddái čielga ja kvantifiserejuvvon ulbmilat. Buot Aotearoa (Ođđa Zealánda) ássiid registrerejit čearddalaččat go váldet oktavuoda dearvvašvuodadoaimmahagaiguin. Eiseválddiin leat dán láchkai aiddolaš dieđut maoriid dearvvašvuodadili birra.

Aotearoa (Ođđa Zealánda) strategiija lea fátmastit maoriid dábálaš dearvvašvuodadoaimmahakkii ja dahkat buot dearvvašvuodaoasseváldiid vásttolažžan.

Buot guovlodáset ásahusain lea ovddasvástádus buoridit maoriid dearvvašvuodadili ja váidudit dearvvašvuodáfáladagaid erohusaid. Buot guovlodáset ráđiin galget leat sierra strategiiat ja áigumušat mat čielggadit mo sii dustejit hástalusaid. Maoriin leat iežaset áirasat buot dáin ráđiin.

Vaikko eanaš bálvalusdoaimmaheaddjit leat priváhta, de leat ásahuvvon sierra fálaldatortnegat mat erenoamážit vuhtiiváldet maoriid dárbbuid. Go gilvalit fálaldatortnegiid alde ja go dohkkehuvvojit leat nugohčoduvvon “Maori Health Provider”, de galget fálaldatgilvaleaddjit deavdit muhtun eavttuid jos galget máhttit duodastit ahte sii leat dakkárat geat fállet bálvalusaid mat leat erenoamážit heivehuvvon kultuvrralaččat ja gielalaččat.

South Central Foundation, Alaska

South Central Foundation lea vuodđudus mii oamasta ja jodiha buohcciviesuid ja dearvvašvuodáfuolahusaid mat leat oavvilduvvon Anchorage lahkaorru ja Alaskka máttaoarjeoasi eamiálbmogii.

Čuovvovaš čielggadeapmi lea vižžon vuodđudusa ruovttusiidduin (southcentralfoundation.com).

Amerihká dearvvašvuodadoaibma lea measta ollislaččat priváhtaoamastuvvon ja leat buohccidáhkádusortnegiiguin ja donašuvnnaiguin ruhtaduvvon. Dattetge leat Alaskka eamiálbmogiidda sierraortnegat mat dáhkidit dárbbaslaš dearvvašvuodáfuolahusaid, vuolggahuvvon nu gohčoduvvon fuolahuslága Affordable Care Act olis (maidái “Obamacare”).

South Central Foundation lea erenoamážit oavvilduvvon eamiálbmogii ja ruovttusiidduin logan ahte divššohaslohku lea sullii 65 000 olbmo. Vuodđudusa oamastit eamiálbmotásahusat, ja vuodđudus ii váldde ekonomalaš vuoittu (nu gohčoduvvon “non-profit organization”). Eamiálbmotperspektiiva lea guovddážiis njuolggadusain, strategiiain ja dikšunfilosofiiain. Eamiálbmot maidái mearrida stivrra ja hálddahaslašjodiheami bokte.

Fálaldat lea erenoamážit heivehuvvon báikkálaš giela- ja kultuvradilálašvuodaide ja hástalusaide. Ovdamearkka dihtii fállet bálvalusaid árbevirolaš buorideami (healing) bokte, ja sis leat sierra áigagat mat dustejit dievdduid hástalusaid heivehit iežaset odđa áigái (Native Men’s Wellness). Vuodđudus čalmmusta bálvalusaid heiveheami geavaheddjiid dárbbuide. Divššohasaid gohčodit danin “oamasteaddjin” (“customer-owners”). Interneahta videojearahallamis (vimeo.com/88636756) čilge hálddahaslašdirektevra Katherine Gottlieb ahte sii 80-logus rahče eahpedoaibmi dikšofuolahusain ja heajos divššohasduhtavašvuodain. Jodiheaddjit danin čalmmustahte geavahusheiveheami ja gávnnaheide dárbbuid lagaš gulahallamiin mánggaid sierralágan čearddaráđiiguin, eamiálbmotorganisašuvnnaiguin ja muđuid geavaheddjiiguin. Dát válgehii ollu erenoamáš prinsihpaid mat leat mearredeaddjin mo bálvalusat ovttahttojuvvojit ja čadahuvvojit.

Dál juksá South Central Foundation dábalaš alla bohtosiid geavaheddjiidduhtavašvuodas ja kvalitehtas. Vuodđudus lea šaddan eamiálbmotdearvvašvuoda buorin ovdamearkan. Sii vuostáiváldet dájvja gussiid eará USA guovlluin ja gaskariikkalaččat, maidái Norggas.

5.4 Čoahkkáigeassu ja buohtastahttin

Go suokkarda 5. kapihttala, de čájehuvvo ahte sámi ovddasteaddjit leat oalle unnánit dearvvašvuodaid stivrrain ja doaimmahathovdengottis. Sámi ovddasteaddjit eai leat sihkkaraston oassádallama stivrrain, muhto muhtun sápmelaš leat doppe iežaset gealbbu ja mánggadáfotvuoda geažil.

Doammahathovdengottiin ii leat oktage jodiheaddji geas lea šihattojuvvon ja ráddjejuvvon ovddasvástáduš ovddidit sámi perspektiivvaid. Ige leat makkárge sámegeiella- ja kulturgealbagáibáduš go jodiheaddjiid nammadit, dušše dat ahte dákkár máhtu oidnet positiivvalažžan.

Váldostivrenmearrádušat čájehit ahte ulbmilat ja doaibmabijut mat gusket sápmelaččaide unnán árvvoštallojuvvojit. Erenoamážit dat guoski oktilis doaibmabijuid almmuheapmái. Go buohtastahtá váldoulbmiliiguin ja doaibmabijuiguin, maid almmuhit árvvoštallojuvvon olahusaid ja juvssusdovdomearkkaid ektui (nugohčoduvvon KPIat), de leat oalle unnán čalmmustan sámi perspektiivvaid.

Go veardádallá sámi media- ja oahpahussuorgeinstitušuvnnaiguin, de fuobmát ahte spesialistadearvvašvuodafuolahusain leat mealgat heajut iešstivrejupmi ja mielmearredeapmi. Seamma čájeha veardideapmi eamiálbmogiid dearvvašvuodabálvalusaiguin Aotearoas (Ođđa Zelánddas) ja Alaskkas. Dán veardádallama vuodđun lea mo ovddastus ja vuoibmegaskavuoha lea stivrrain ja hovdengottis, ja maiddái mo sáme- ja eamiálbmotperspektiivvat leat čállojuvvon váldostivrenmearrádušaide. Dása lassin leat resurssat mat leat várrejuvvon sámi spesialistadearvvašvuodafuolahusaide dábálaččat unnánat.

Tabealla 1 listu čájeha mo sámi ovddastus lea dearvvašvuodabálvalusaid stivrrain ja hovdengottis ja dasto velá makkár sajádat lea stivrenmearrádušain, go veardádallá Sámi allaskuvllain, NRK Sámiin, Aotearoain (Ođđa Zelánddain) ja vuodđudusain South Central Foundation.

Tabealla 1 Geahčaldat ja buohtastahttin mielmearredeami ja iešstivrejumi ektui

	Stivra- ja hovden ovddastus	Sadji stivrendokumeanttas	Šihattojuvvon resurssat
Sámi spesialista-dearvvaš-vuodabálvalusat	<p>✗ Li bissovaš sámi stivraovddastus.</p> <p>– Sámi gelbbolašvuoha ja mánggadáfotvuoha lea okta dahje mánga eavttu stivranammademiid oktavuodas.</p> <p>✗ Hovdengottis ii leat ovddastus mas lea šihattojuvvon ovddasvástáduš sámi dilálašvuodaide.</p>	<p>✗ Eai leat stivrendokumeanttat mat čalmmustit sámi dilálašvuodaid.</p> <p>✓ Sámi perspektiivvat leat ovttaiduvvon oassin strategiain ja doaibmaáššegirjjiin váldodásis.</p>	<p>• SÁNAG: 128 jahkedoaimma ja 92 milj. ruvdnosaš bušeahtta.</p> <p>• SDG: Su. 8 virgehasa ja 7 milj. ru. bušeahtta.</p> <p>FUOM: SÁNAG ja SDG lea earáliiggáš gelbbolašvuoha sámegeiella- ja kultuvrras, muhto sii leat resursan olles guovllu álbmogii.</p>

Sámi allaskuvla	✓Sierra stivra sámi ovddastusain. Sierra hálddahaslaš-jodiheapmi sámi gealbogáibádusain.	✓Sierra njuolggadusat, strategiija ja plánat main lea šihthtojuvvon sámi čalmmusteapmi.	•Su. 100 jahkedoaimma ja 100 ruvdnosaš bušeahtta. •Čalmmustit pedagogihka, giela, duoji, servodatfága jna.
NRK Sápmi	✗Li leat nannejuvvon sámi stivraovddastus. ✓Sierra hálddahaslaš-jodiheapmi iežaset direktvevrra bokte guovddášhálddahasas.	✓Sámi doaibma lea čielgasit nammahuvvon njuolggadusain ja strategiijas. ✓Earáliiggás doaibmaulbmil guoská divišuvdnii ja man áibmomeidiahovda ieš čuovvola.	•Su. 90 jahkedoaimma ja su. 80 milj ruvdnosaš bušeahtta. •Ráddjejuvvon fálladat jándoroasis.
Aoteroa (Ođđa Zealánda)	✓Nannejuvvon maori ovddastus buot guovllu stivrrain (20). Sierra ossodat dearvvašvuoda-departemeanttas.	✓Iežaset šihthtojuvvon strategiijat, plánat ja raporterren riikkadásis ja guovlludásis dása mii guoská maoriid dearvvašvuhtii.	•Iežaset fálladagat priváhta fálliide gáibádusain ahte fálladat lea erenoamážit heivehuvvon maoriide mearreduvvon eavttuid mielde.
South Central Foundation (Alaska)	✓Iešheanalaš stivra mii lea eamiálbmot-goziheami vuollálas.	✓Iežaset šihthtojuvvon strategiijat, plánat ja raporterren riikkasis ja guovlludásis inuihtaid dearvvašvuoda ektui.	•Iežaset buohcceviesut ja viiddis primáradearvvašvuoda-bálvalusat. • Su. 2000 virgehasa ja 290 milj. USD sturrosaš bušeahtta (su. 2,5 milliárdida ruvnnu).

6. Hástalusat ja vuodustusat dáláš organiseremis

Oppalohkái leat moanat mearkkašahtti hástalusat ásahettiin buriid spesialistadearvvašvuodabálvalusaid sámi álbmogii, earret eará dát bealit:

- Báikkolaš sámi álbmot guhkes gaskaiguin.
- Mealgadis kultuvrralaš ja gielalaš erohusat iešguđet sámi guovlluid gaskkas.
- Unnán máhttu ja muddejuvvon dihtorvuorkkát sámiid dearvvašvuoda birra.

Viiddibut digaštallamis dás duohku leat bajábeale namahuvvon dilálašvuodaid duogážin, ja čoahkkáigesset ákkastallamiid dáláš organiserema vuonis ja mat leat čohkkejuvvon jearahallamiid ja dárkumiid olis. Dáláš organisašuvdnastruktuvrra hástalusat ja ákkastallamat leat čoahkkáigesson tabealla 2.is.

Tabealla 2 Dáláš organiserema hástalusat ja vuodustusat

<i>Dáláš organiserema hástalusat</i>	<i>Dáláš organiserema/riskka ákkastallan rievdatan oktavuodas</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Muddejuvvon iešmearredeapmi ja mielmearredeapmi • Eahpesihkkaris stivraovddastus • Váilevaš ovddastus hovdengottiin • Unnán konkreetalaš mearrádušat ja heajos nákca čuovvoleapmái • Eahpečielga čuovvoleapmi go guoská sámiide olggobeale Finnmárkku	<ul style="list-style-type: none"> • Muddejuvvon iešmearredeapmi ja mielmearredeapmi • Eahpesihkkaris stivraovddastus • Váilevaš ovddastus hovdengottiin • Unnán konkreetalaš mearrádušat ja heajos nákca čuovvoleapmái • Eahpečielga čuovvoleapmi go guoská sámiide olggobeale Finnmárkku

Čuovvovaččat čielggaduvvojit dát ákkastallamat.

6.1 Dáláš organiserema hástalusat

Muddejuvvon iešmearredeapmi ja mielmearredeapmi

Nugo čájehuvvon, de vuodusta dáláš organisašuvdnakárta ahte ii gávdno oktage iešmearredeaddji ovttat mas lea erenoamáš ovddasvástáduš sámi álbmogii. Sámi spesialistadearvvašvuodabálvalusain lea hárve formáliserejuvvon iešheanalaš stáhtus buohtastahtton iešmearredeaddji sámi ásahusain nugo Sámi allaskuvla ja muhtun eamiálbmogiid dearvvašvuodaásahusat earret eará Aoteroas (Ođđa Zealánda) ja Alaskkas. Dearvvašvuodahámádagiin leat unnán kultuvrralaš bealit, muhto leat ásahuvvon geográfalaš ja doaibmi ávssiid birra. Sámi resurssat leat ovttauvvon oassin dábálaš spesialistadearvvašvuodabálvalusain. Vaikko dása leat buorit ákkat, de leat liikká hástalusaid sihke prinsihpalaš ja doaibmi dásis.

Prinsihpalaččat lea iešmearredeapmi váldodemokrátalaš vuoigatvuohta álbmotrievtti olis. Dat dáhkida eamiálbmogiidda, seammaláhkái go eará álbmogiidda, vuoigatvuođa mearredit iežaset ekonomalaš, kultuvrralaš ja sosiálalaš ovdáneami. ILO 169 geatnegahtta, maiddái ahte eamiálbmogiidda dearvvašvuodabálvalusat dáhpuhuvvet searválagaid báikkálašbirrasiiin, ja maiddái ahte dáid bálvalusaid jođihit ovttas gullevaš álbmogiin ja ahte vuhtiiváldet kultuvrralaš ja sosiálalaš dilálašvuodaid.

Doaibmi dásis lea iešmearredeapmi ja mielmearredeapmi deatalaččat go galgá buriid mearrádusaid dahkat ja beaktilis čovdosiid juksat mat leat heivehuvvon geavaheddjiid dárbbuide ja preferánssaide. Inger Marit Eira-Åhrén, Davvi-Trøndelaga Dearvvašvuoda nubbin jodiheaddji ja SÁNAGa virgehas, čielggada iešmearredeami dan vuodul ahte *“sápmelaččain lea buoremus máhttu sámi dilálašvuodain ja dihtet buoremusat vuoruhemiid ja doaibmajuid árvvoštallat”*.

Mánngas jearahallon olbmuiin vástidit ahte iešmearredeapmi lea mávssolaš sámi dilálašvuoda gealbbu mearrideaddji orgánain vai norgga guovddáš dearvvašvuodadoaimmahagat eaktuduvvojit fállat gielalaš ja kultuvrralaš heivehuvvon bálvalusaid. Dása lassin ákkastallojuvvo ahte iešmearredeapmi albmaduhtá sámiid dili, mii lea deatalaš jos muđuid galgá juksat sámi geavaheddjiid dábálaš norgga dearvvašvuodadoaimmahagain.

Professor Vinjar Fønnebø oaivvilda ahte dáláš organiseren ii dábálaččat vuhtiiváldde sápmelaččaid dárbbuid go sis váilu iešmearredeapmi dearvvašvuodasuorggis. Sámiin danin ii leat goassege leamaš vejolašvuhta ieža defineret makkár eavttut leat dárbbalaččat sámiid dearvvašvuodabálvalusaid sisdollui. Su mielas lea dát dat stuorimus hástalus dáláš málles, ja dan oktavuodas čujuha South Central Foundationii Alaskkas mii lea vuhtiiváldán eamiálmoga vuodđojurdagiid (gč. kapihtala 5.3). Fønnebø dárkkuha ahte prinsihpalaš vuodus galggašii sullasaš iešmearredeapmi leat sápmelaččain maiddá. Dálá norgga málle ektui, de livččii dákkár vuodđojurdda dovddastan ahte eamiálmogis lea vuđolaš dearvvašvuodadárbbu man eanetlogu vuogádat iežaset kultuvrralaš perspektiivvain ii duste.

Jerrejuvvon olbmot leat dattetge juohkásan das ahte maid iešmearredeapmi berrešii mearkkašit. Iešmearredeami stuorámus doarjjajoavku leat sápmelaččat. Eai-sápmelaččaid dearvvašvuodaáirasat fas leat sakka eahpádusas dán jurdagii. Sin oaidnu lea vuodđuduvvon ollišlaččat ekonomálaš ja resurssalaš ákkaide. Mánnga sámi jerrejuvvon olbmot dattetge maiddá váruhit dakkár iešmearredeami ásahit mii dagaha ahte masset oktavuoda eará spesialistadearvvašvuodabálvalusain Norggas.

Dás aiddustan ahte iešmearredeapmi dán oktavuodas ii berre áddejuvvot dohko ahte spesialistadearvvašvuodabálvalusat galget leat luoduid ja earuhuvvon. Ii oktage dain jerrejuvvon olbmuiin oaivvil ahte galget hukset luoduid ja bálddalaš spesialistadearvvašvuodabálvalusaid mat doaimmašedje dušše sámi buhcciiide. Iešmearredeami ferte danin áddejuvvot dohko ahte livčče doarvái máškitvuhta ja váikkuhanfápmu ovdánahttit spesialistadearvvašvuodabálvalusaid heivehuvvon sierranaš eavttuid ala norgga mállerájiid siskkobealde. Muhtun sámi olbmot deattuhit maiddá ahte deataleamos ii eandalii leat ásahit sierranas iešmearredeaddji surggiid, muhto baicca dustet hástalusaid mat leat sivas váilevaš albmaduvvama ja dearvvašvuodabargiid heajos máhttodási obbalaččat. Professor Siv Kvernmo muitala earret eará ahte sámi perspektiiva berrešii leat eanet guovddázis ja galggašii hábmet olles dearvvašvuodasuorggi. Erenoamážit son gáibidivččii oahpahasahusain ja dearvvašvuodabargiin geat galget bargat sámi guovlluin stuorát máhtuid sámi sisdoalus. Son čujuha ahte Norga lea dán suorggis bázahallan riikkaide nugo Australiái ja Aoteroai (Ođđa Zealándii).

Eahpesihkkaris stivraovddastus

Buohkat geat leat jerrejuvvon ja geain lea vásáhus doaimmahatstivrrain, duodastit ahte sámi stivralahtut leat mávssolaččat ja deatalaččat stivrrain. Sis leat vásedin rolla muittuheadjin vai sámi bealit áššáigullelaš doaimmain vuhtiiváldojit. Sii sáhttet maiddái muittuhit beliid sámi dilálašvuodaid birra maid hálddahusa áššedokumeanttat eai leat giedahallan. Ulf Syversen, Finnmárkkubuohecciviesu stivrajodiheaddji, rábmo sámi áirasiid leat erenoamáš mávssolaččat doaibmabálvalussii go sis sámegeiela- ja kulturgealbbu lassin maiddái lea mearkkašahti fágaduogáš. Su mielas leat sii erenoamáš čeahpit konkretiseret hástálusaid sámi perspektiivvas.

Mánnggat geain lea sámi duogáš nannejit ahte sámi beroštumiid berrešii váfistit fásta stivraovddastusa bokte bálvalusdoaimmahagain. Dasa lassin cealká sámediggeráddelahttu Henrik Olsen ahte stivrrain berrejit leat eanetgo okta miellahttu sámi duogážiin. Son čujuha ahte sámi stivramiellahtut soitet báhcit okto ákkastallat sámi dilálašvuodaid váfisteamis. Viidasut son oaivvilda ahte nannoseabbo stivraovddastus váikkuhivččii hukset kapasitehta sámi dearvvašvuodaáššiid hárrái.

Mánngasat dattetge čujuhit ahte sámi stivraovddastus ii leat doarvái, go sii dattetge leat unnitlogus. Danin lea maiddái dárbu sihke buori našuvnnalaš mearrádusaide ja fágalaš kapasitehtii dearvvašvuodadoaimmahagain, Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeanttas, Dearvvašvuodadirektoráhtas ja Sámedikkis mat váfistivčče čielga čuovvoleami.

Váilevaš ovddastus hovdengottis

Nugo dás ovdalis lea čujuhuvvon, de leat sámi spesialistadearvvašvuodabálvalusat oalle vuollegis hovdendásis dáláš organisašuvdnahámis. Dát mearkkaša ahte sierralaš bálvalusaid sáhttet mearrádusat ja gilvaleaddji deasttat váikkuhit mánngga dásis vaikko sii eai leat oassádallin mearrádusárenain.

Mánngasat máinnašit ahte Finnmárkkus lea nana beroštupmi spesialistadearvvašvuodabálvalusaid lokaliseremis, doppe gos sámi bálvalusat leat oalle heajuhit fálojuvvon buohtastahtadettiin guovddážiin nugo Hámmerfeasttas, Áltás ja Girkonjárdgas gos eanet olbmot orrot. Dán oktavuodas čujuhuvvo erenoamážit ahte hálddahuslaš sámi doaibmabijuid čadaheapmi dáhpáhuvvá njozet. Ovdamearkka dihtii namuhit ahte Finnmárkkubuohecciviesu lea ádjánan guhká čadahit doaibmabijuid nannen dihtii dulkabálvalusaid muittus anedettiin Davvi Dearvvašvuoda doaibmaáššegirjji, ja ahte Sámi dearvvašvuodasiida lea ovdánan njozedit ovdalis stivramearrádusa ektui (gč. kapihtala 4.2).

Finnmárkkubuohecciviesu stivrajodiheaddji, Ulf Syversen, čilge ahte namahuvvon prošeavttaid ovddideapmi dáhpáhuvvá Davvi Dearvvašvuoda mearrádusaid mielde ja ekonomalaš váikkuhusaid duhtadeaddji áššemeannudeami bokte. Dattetge dat vuoigadahtta imaštit ahte leago nu ahte geográfalaš ja kultuvrralaš gaska sámi spesialistabálvalusa ja Hámmerfeastta ja Áltta doaibmabálvalusaid ektui dagaha bevttohisvuoda čadaheamis doaibmabijuid mat gáibidit dihto kultuvrralaš áddejumi.

Gunn Heatta lohká ahte unnánaš sámi ovddastus hovdengottis dávjá dagaha ahte mearrádusat eai vuhtiiváldde sámi beliid sivas váilevaš gelbbolašvuoda dahje vuoruheami. Heatta lei áigodagas njukčamánus 2014is gitta njukčamánui 2015ái

doaimmi psykalaš dearvvašvuodasuodjalusa ja gárrendivššu klinihkkajodiheaddji. Son muitala ahte son dávjá fertii muittuhit ahte sámi perspektiivvat galget meannuduvvot go son lei áššemeannudeamis fuomášan ahte eai lean sámi áššit ovddiduvvon. Heatta čielggada ahte SÁNAG vásiha maiddái dávjá ahte eai oaččo dieđuid deatalaš doaimmaid birra mat gusket sámi dilálašvuodaide, ovdamearkka dihtii go lea jearaldat boahttevaš Finnmárkkuklinihka lokaliseremis ja sihtavaš sámi spesialistadearvvašvuoda bálvalusproseassa organiseremis.

Unnán konkrehtalaš mearrádusat ja unnán kapasitehta čuovvoleapmái

Sámi perspektiivvat leat nugo bajábeale čállošis leat oaidnán, unnánit ovttaiduvvon oassi našunála dearvvašvuodapolitihkalaš stivrendokumeanttain ja doaibmaáššegirjiin. Moatti spiehkastagas, de leat sámi mihttomearit ja doaibmabijut dattetge unnánit árvvoštallojuvvon.

Inger Marit Eira-Åhréna, Davvi-Trøndelága Dearvvašvuoda nubbinstivrajodiheaddji mielas, leat stivrrat ožžon oalle viiddis friddjavuoda ja ovddasvástádusa ieža dulkot Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeantta našunála mearrádusaid. Gaska-Norgga dearvvašvuoda sámi bálvalusaid mihttomearit leat Åhréna mielas eahpečielgasat ja dain lea unnán stivrenábolašvuolta. Son oaivvila ahte dát čájeha ahte Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeanttas ja Dearvvašvuodadirektoráhtas lea váilevaš máhttu ja gelbbolašvuolta sámi dilálašvuodain.

Sámedikkeráddi Henrik Olsen namuha maiddái ahte lea váttis ollislaččat fuomážit sámi mihttomeriid go dat leat hádjasis mángga dokumeanttain. Olsen muitala ahte Sámediggi lea ohcalan ođasmahtton sámi strategiiaplána našunála dásis. Dása gal dattetge eai leat dearvvašvuodaieiseválddit mieđihan.

Nordlánddabuohcciviesu stivralahttu, Barbro Hætta, fas muitala iežas bealis leat váilevaš kapasitehta sisdoalu hábmet váldomearrádusaide. Son čujuha Davvi Dearvvašvuoda mihttomearrái ásaht heivehuvvon geriatriijalaš fálaldaga sámi buhcciide. Sii leat dattetge rahčan dán fálaldaga konkretiseret. Son danin ohcala kapasitehta mii sáhtta veahkehit dearvvašvuodadoaimmahagaid dákkár áššiiguin. Earret eará oaivvilda son ahte Sámedikkis galggašii leat čielgaseabbo ja eanet konkrehtalaš ráđđeaddin rolla.

Easkabáliid heaitán Davvi Dearvvašvuoda stivrajodiheaddji, Bjørn Kaldhol, namuha maiddái ahte sámi birrasat eai leat doarvái čeahpit aiddostit hástalusaid ja dárbbuid. Dát dagaha hástaleaddjin vuoruhit dearvvašvuodadoaimmaid ja konkretiseret bálvalusaid einnostuvvon váikkuhusain sámi ulbmiljovkui.

Čielggasmeahtun čuovvoleapmi olgobeale Finnmárkku ássi sápmelaččaide

Davvi Dearvvašvuodas lea nugo namuhuvvon juo našunála ovddasvástádus sámi álbmogii. Ovddasvástádus lea dál oalle muddui delegerejuvvon viidasut Finnmárkkubuohccivissui gean bargun lea gozihit erenoamážit sámi spesialistadearvvašvuodabálvalusaid Kárášjogas.

Finnmárkkubuohcciviesus čalmmusta dattetge álbmoga Finnmárkkus. Dát dávistuvvo sihke stivrendokumeanttain ja -mearrádusain. Ovdamearkka dihtii vuhtto stivrra mearrádusas mii guoská Sámi Dearvvašvuodasiidii ahte našuvnnalaš dárbbut

geavaheddjiide olggobeale Finnmárkkku leat unnán deattuhuvvon.

SÁNAGA ovddasteaddji guovttos, Heatta ja Eira-Åhrén, čuoččuheaba ahte soai oppalohkái oažžuba unnán áddejumi Finnmárkkubuohecciviesus sápmelaččaid dárbbuide geat orrot olggobeale Finnmárkkku. Bušeahthálddašepmi lea oalle muddui mearreduvvon duhtadit Finnmárkkubuohecciviesu álgovuđolaš vuodđoguovllu dárbbuid. Sudno mielas leat SÁNAGA gáidduskántuvrrain unnán virgehasat go sin bargu lea vuostáiváldit divššohasaid, seammás go sii galget gaskkustit oahpu maiddái spesialistadearvvašvuodabálvalussii ja gielddaide guovlluin. Soai oavvildeaba maiddái ahte SÁNAGA fáldat lea unnán dovddus primáradearvvašvuodabálvalusas. Sámiid geavaheddjiid čuovvleapmi gillá sahtedohkovuođas. Oalle muddui lea sámi divššohasaid ja oapmahaččaid bargun ieža muitalit iežaset fástadoaktáriidda ahte gávdno fáldat mii lea erenoamážit heivehallon sámiide.

6.2 Ákkat doalahit dálá struktuvrra ja vejolaš riska

Heajos veahkadatvuodđu ja hearkkes fágabiras

Dáláš dearvvašvuodafitnodagaid organiseren lea oalle muddui juogaduvvon geográfalaš rájiid ja guoskevaš veahadatvuodđu mielde. Dán láhkai fidne stuorradoalloovdduid mat leat mávssolaččat go guoská ekonomalaš beavttálmahttinvuhtii ja ja duhtadahtti fágabirrasii. Sámi guovlluin leat dattetge vuollegis veahkadatvuodđu. Erenoamážit Finnmárkkus lea váttis doalahit nana fágabirrasa mas lea oalle lávdaduvvon bálvalushápmi.

Mánngas geaid lean jearahallan, ballet hástalusain mat sáhttet čuožžilit jos sámi spesialistadearvvašvuodabálvalusat luvvejit iežaset Finnmárkkubuohecciviesus. Sin mielas dát dagahivččii váttisvuodaid sihke Finnmárkkubuohecciviesu ja sámi álbmoga ektui.

Easkabáliid heaitán Davvi Dearvvašvuoda stivrajođiheaddji, Bjørn Kaldhol, váruha háddjemis fágabirrasiid mat jo leat smávvát ja rášit. Su mielas livččii boasttu guvlui mannamin ja resurssaid stajideapmi ásahit bálldalas bálvalusfálaldagaid guovlluin gos leat unnán olbmot. Son iige jáhke ahte sáhtášii ásahit sierranas nana bálvalusfálaldagaid dušše fal sámiide mas livčče duhtadahtti kvalitehta. Kaldhol mielas lea danin deataleabbo nannet sámi birrasiid ovddastusa doaibmi organiseremis.

Finnmárkkubuohecciviesu dálkkaslaš fágahoavda, Harald Sunde, ballá fas ahte sámi spesialisttat oččošedje menddo unna divššohaslogu. Dakko bokte livččii várra ahte spesialistadearvvašvuodabálvalusat duvdosuvvošedje primáradearvvašvuodabálvalusaid surggiide, ja boadus livččii dárbbášmeahtun duppaldikšumat.

Sámi gullevaš jerronolbmot dattetge atnet mávssolažžan ja ovdamunnin gullat stuorit alladásat fágabirrasii. Sin mielas lea dálás málle nanusvuolta ahte leat oppalaččat ovttaiduvvan stuorit vuogádhkii eige leat earuhuvvon. Baicca lea deatalaš earret eará oažžut dovddiideami ja luohttámuša sámi spesialistadearvvašvuodabálvalusaide. Ovdamearkka dihtii lea SÁNAGas rámiduvvon ja nana fágabiras mii duodašta iežaset gealbbu maiddái sámi guovlluid olggobealde.

Dadjet maiddáa ahte lea mávssolaš beassat oahppat guhtetguoibmásis organisatoralaš juoguid beroškeahhtá.

Váttes geográfalaš ja eahpečielga čearddalaš ráddjemat

Sámi álbmot ii leat čielga oktagaslaš sturrodan maid sáhtá rájuhit dihto geográfalaš guvlui. Vaikko sápmelaččat leat Sis-Finnmárkku gielddain eanetlogus, de dán hástalus ii sáhte ráddjet gulavažžan dušše dáidda. Sis-Finnmárkku olggobealde leat sápmelaččat dattetge dávjá viehka unnitlogus. Ollu sápmelaččat orrot dasto guhkkin eret Sis-Finnmárkkus. Danin livččii resursa- ja áigesuoladoaibman jos láhččet dilálašvuoda nu ahte stuorra oassi sámi buhcciin fertejit mátkkoštit Kárášjohkii divššu oazžut.

Sápmelaččaid dárbbut leat maiddáa iešguđetláganat guovllus guvlui. Sis-Finnmárkku sápmelaččaide lea deataleamos beassat sámegeillii gulahallat. Erenoamážit dat guoská vuorrasiidda ja mánáide, muhto maiddáa earáide lea váttiš gulahallat čielgasit dearvvašvuodaáššiin dárogillii. Sis-Finnmárkku olggobealde lea dattetge stuorát dárbu deaivvadit dearvvašvuodabargiin geain lea sámi kultuvrralaš áddejupmi. Dákkár dilálašvuodan molsašuddet guovllus guvlui, sorjaveččat báikkálaš sámi oktavuodas. Muhtun guovlluin ovdamearkka dihtii lea erenoamáš mávssolaš ahte bures dovdet boazodoalu hástalusaid, ja muđuid eará guovlluin fas leat eará bealit mat leat deataleabbo. Dattetge leat unnán dieđut ja máhtut mat duođastit ja dárkkuhit makkár dárbbut iešguđet guovlluid sápmelaččain leat.

Sámi guovlluin lea dasa lassin seahkalas álbmogat geaid čearddalaš ráját dávjá leat eahpečielgasat. Mánngas identifiserejit iežaset sihke sápmelažžan, dážan, kveanan dahje eará čeardan. Spesialistadearvvašvuodabálvalusaid organiseren ferte danin vuhtiiváldit ahte guovlluid ii sáhte defineret geográfalaččat ovttoalaš álbmogiid bokte.

Muđuid oaivvildit mánngas eai-sámi jerronolbmot ahte livččii vahát jos olbmot eai nákke ovttas hástalusaid dustet. Sii ákkastallet dainna ahte davviguovllu álbmot leat dan mađe unni ahte lea ávkkáleabbot ovttas doaimmat. Muhtumat earret dan, čujuhit ahte sierra sámi ossodagat sáhttet leat riidogaskaoapmin davviálbmogiid gaskkas.

Stuorradoalloovduid gáibadus dása mii guoská hálddahaslaš- /dárkkástusdoaimmaide

Unnit ossodagat gáibidivčče viehka stuorra hálddahaslaš ja doarjjabálvalusaid resurssaid smávva birrasiid vuonis. Dat lea hástalus maid mii vásihat maiddáa eará sámi ásaheain, geahča moaitámuša Sámi allaskuvlla dáfus kapihtalis 5.2. Smávva birrasiid leat oalle stuorra hástalusat go guoská ollašuttit earret eará gáibadusaid raporteremii, dárkkustussii ja riektasihkarvuhtii go stuořit ásaheasat geat ávkki atnet stuorradoalloovduin. Sierranas sámi ossodagaide sáhtá danin leat várra ahte eai nagot ollašuttit formálalaš gáibadusaid ja/dahje ahte geavahit veardameahtun ollu resurssaid duhtadit dáid gáibadusaid jos eai leat oassin stuorát ossodagain.

7. Molssaeavttut ja árvvoštallamat

Čuovvovaččat árvvoštalan molssaeaktolaš málliid dáláš sámi spesialistadearvvašvuodabálvalusaid organiserema hárrái. Dáid árvvoštallamiid duogážin leat hástalusat ja riskafáttát mat leat válldahallojuvvon kapihttala 6:s.

Dán kapihttala digaštallama ulbmilin ii leat oaivil hábmet áibba gárvves organisašuvdnahámi. Datte lea áigumuš čalmmustahttit ákkaid digaštalladettiin konkrehtalaš molssaeavttuid.

Čuovvovaš molssaeavttut leat ákkastallamis:

1. Sierra Sámi Guovllu Dearvvašvuodadoaimmahat njuolggga Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeantta vuollálassan.
2. Sierra Sámi Dearvvašvuodadoaimmahat **(a)** Davvi Dearvvašvuoda vuollálassan dahje **(b)** Davvi-Norgga Universitehttabuohcciviesu vuollálassan man guovlodáset Norgga dearvvašvuodadoaimmahagat ovttas oamastit.
3. Sierranas Sámi Klinihkka **(a)** Finnmárkkubuohcciviesu dahje **(b)** Davvi-Norgga Universitehttabuohcciviesu vuollálassan.
4. Sámi Klinihkka ásaheapmi Finnmárkkubuohcciviesu vuollálassan, ja sirrejuvvon Gealbo- ja resursaguovddáš njuolggga Dearvvašvuodadirektoráhta vuollálassan.

7.1 Guovddáš eavttut ja gáibádusat molssaeavttolaš málliid hábmemii

Čuovvovaš eavttut ja meroštallamat leat molssaeavttuid vuodđun. Dát sáhttet muhtun muddui leat vuostálagaid, ja molssaeavttut sáhttet molssašuddi muddui deastta muhtun vihkkedallamiin atnit.

1. Iešmearredeapmi ja mielmearredeapmi

Iešmearredeapmi mearkkaša ahte sámi spesialistadearvvašvuodabálvalusat galget sáhttit dahkat iešheanaláš vuoruhemiid mii guoská resursahálddašemiide, ja stivrendokumeanttaid, njuolggadusaid ja dárkkástusa/ovddasstusa bokte stivrenorgánain. Dasa lassin eaktuda iešmearredeapmi ahte boahttevaš hápmi láchčá doarvái hovdenkapasitehta vai plánemat, strategijjat ja árvvoštallamat doibmet.

Lea datte eaktuduvvon ahte sámi spesialistadearvvašvuodabálvalusat maiddáai ain boahtteáiggis leat oassin dáláš dearvvašvuodadoaibmamálles (dahje sullasaš spesialistadearvvašvuodabálvalusain) eaige luvvejuvvon. Konkrehtalaččat mearkkaša dat earret eará ahte sierralaš sámi spesialistadearvvašvuodabálvalusaid ain bajimus dásis stivre Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeanta. Mielmearredeapmi mearkkaša ahte sámi perspektiivvat ja sámi ovddasteaddjit leat mearredeamen politihkalaš, strategalaš ja doaibmi dásis.

2. Čanastagat eará spesialistadearvvašvuodabálvalusaide

Dásseárvosaš spesialistadearvvašvuodabálvalusat mearkkašit earret eará ahte sámi álbmoga spesialistadearvvašvuodabálvalusain galgá leat unnimus seamma alla kvalitehtadássi go mii lea muđuidege álbmogii. Eará sániiiguin daddjon, de ferte boahttevaš málle láchčojuvvot nu ahte fágabiras ja buhcciidlohku váfista ahte gelbbolašvuolta sihke doalahuvvo ja ovdánahttojuvvo.

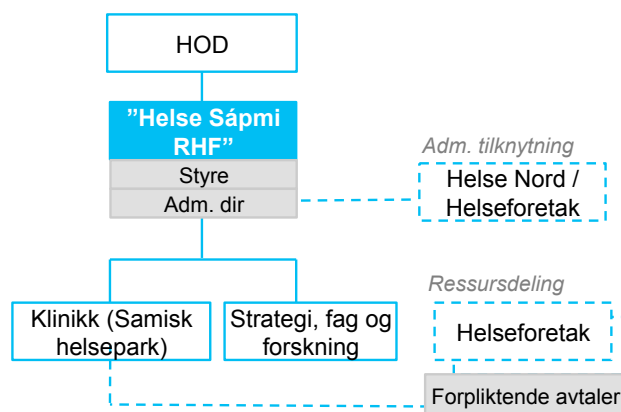
Eaktuduvvo dattetge ahte sámi spesialistadearvvašvuodabálvalusain ii leat álgovuolggalašguovlu mas álbmotlohku okto livččii doarvái stuorisin. Doarvi buhcciidlogu ferte juksat veahkkálaš organiserema ja/dahje geatnegahtti čanastagaid bokte eará dearvvašvuodadoaimmahagaiguin dahje klinihkaiguin.

3. Hálddahuš ja dárkkástus

Dákkár málle vuhtiiválddedettiin ferte láchčit dili nu ahte resurssat juolluduvvojit dohko gos dat leat eanemus ávkin. Sámi fágaolbmot geain lea sámegeiela ja sámi kultuvrra gelbbolašvuolta lea dikšoohtavuodas vátnásat, ja daid ferte geavahit doppe gos sáhttet fállat buori dikšuma sámi dárbbášeddiide. Dát mearkkaša ahte boahhtevaš málle ferte láchčit nu ahte sámi fágaolbmot unnán barget hálddahušlaš doarjja- ja dárkkástusdoaimmain mat eai gáibit sámegeiela ja sámi kultuvrralaš máhtu. Seammás ferte boahhtevaš málle maiddáí váfistit dárbbášlaš kapasitehta áššemeannudeamis, dárkkástusdoaimmaheamis ja riektesihkarvuoda nannemis.

7.2 Molssaeavttut ja árvoštallamat

Molssaeaktu 1: Sámi guovllu dearvvašvuodadoaimmahat Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeanta vuollálassan

Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeanta = HOD

“Sápmi Dearvvašvuolta Guovllu dearvvašvuodadoaimmahat” = “Helse Sápmi RHF”

Stivra = Styre

Háld. dir = Adm. dir

Klinihkka (Sámi Dearvvašvuodasiida) = Klinikk (Samisk helsepark)

Strategiija, fága ja dutkan = Strategi, fag og forskning

[Háld. čanastupmi](#)

Davvi Dearvvašvuolta/Dearvvašvuodadoaimmahat

[Resursajuogadeapmi](#)

Dearvvašvuodadoaimmahat

Geatnegahtti šiehtadusat

Váldočielggadeapmi:

- Iežas riektesubjeakta seammaláhkai go Guovlodearvvašvuodadoaimmahat
- Iežas stivra ja hálddahus
- Váldoráđdeaddi ovddasvástádus eará dearvvašvuodadoaimmahagaid ektui geain leat čanastumit sámi spesialistadearvvašvuodabálvalusaide
- Ovddasvástádus doaibmajodiheapmái Sámi Dearvvašvuodasiidda vuollálassan
- Hálddahuslaš čanastupmi Davvi Dearvvašvuhtii ja heivvolaš vuollálas dearvvašvuodadoaimmahagaide
- Viiddis ja geatnegahtti resursajuogadeapmi lagaš dearvvašvuodadoaimmahagaiguin

Válddahallan: Dát molssaeaktu eaktuda sierra guovllu dearvvašvuodadoaimmahaga ásaheami iešheanalaš riektesubjeavtta (“doaimmahat”). Doaimmahat oažžu váldorávvejeaddji ovddasvástádusa háhkat dásseárvosaš ja kultuvrralaččat heivehuvvon spesialistadearvvašvuodabálvalusaid sámi álbmogii. Ovddasvástádus luvvejuvvo sihke Sámi Dearvvašvuodasiidda evttohuvvon doaimmas ja geatnegahtti ovttasbargguin eará doaimmahagain.

Iešheanalaš riektesubjektan ásahuvvo sierra sorjákehtes stivra man Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeanta lea formálalaččat nammadan. Eaktuduvvo liikká vuhtiiválddedettiin ieštivrema ahte Sámediggi maiddá oažžu vejolašvuoda nammadit iežas stivralahtuid.

Spiehtastettiin eará guovlodáset dearvvašvuodadoaimmahagain, ii ásahuvvo dattetge vuollálas dearvvašvuodadoaimmahat mii lea iešheanalaš riektesubjeakta. Dán vuoduštan dainna ahte sierra bálvaleaddji doaibma lea ráddjejuvvon.

Doaimmahaga stuorra oassebargun livččii veardidallat, evttohit ja árvvoštallat mo dearvvašvuodadoaimmahagat muđuid dustejit geatnegasvuodaid sámi álbmogii buorrin. Dát vuosttažettiin dáhpáhuvvá váldodásis strategiija-, plána- ja árvvoštallandagu bokte. Doaibmabálvalusas galgá leat rávven ja bagadeaddji rolla eará dearvvašvuodabálvalusaid ja Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeantta ektui. Dasa lassin doaibmabálvalus galgá leat veahkkin resurssaid bokte eará dearvvašvuodabálvalusaide gelbbolašvuodain, diehtujuohkimiin, resursajuogademiin ja njuolga dikšunbálvalusaiguin.

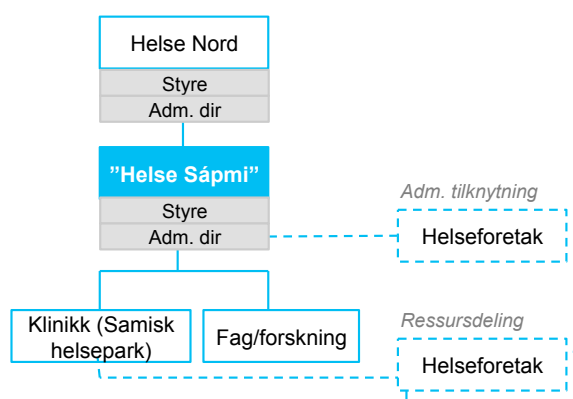
Doaimmahat oamastivččii doaimma mii lea Kárášjogas plánejuvvon Sámi Dearvvašvuodasiidii gullelaš. Dát doaimmašii sierra klinihkkan. Dattetge eaktuduvvo ahte klinihkas lea lagaš ja geatnegahtti ovttasbargu guovllu dearvvašvuodadoaimmahagaiguin, vuosttažettiin Finnmárkkubuohecciviesuin ja Davvi-Norgga universitehtabuohcciviesuin. Čanastat formáliserejuvvo ovttasbargošiehtadusaid ja eará heivvolaš stivrendokumeanttaid bokte. Klinihkka geatnegahtto doarjut Finnmárkkubuoheccivesu dasa mii guoská dustet kapasitehtahástalusaid mat dagahit vuordinlisttuid. Klinihkka sáhtá maiddá fállat fágaolbmuid gealbbu amulerejeaddjiortnegiid ja guossedoaimmaid bokte nu ahte doalahit stuorát fágarašttildeaddji birra dearvvašvuodadoaimmahagain.

Unnidan dihtii hálddahuslaš doaimmaid ja dárkkástusfunkšuvnnaid riskka, evttohvvo ahte dearvvašvuodadoaibma juogada doarjjafunkšuvnnaid Davvi Dearvvašvuodain ja vuollálas dearvvašvuodadoaimmahagaiguin. Erenoamáš deatalaš lea ahte doaimmahat

oažžu doarjaga dárkkástusbálvalusaide vai dat váfista duhtadahtti kvalitehta ja buhcciidsihkkarvuoda.

Ovdamunit	Vuostálas ákkastallamat
☐ Oalle stuorra iešmearrideapmi ☐ Erenoamáš stuorra mielmearrideapmi mii lea njuolggá laktaduvvon Dearvvašvuoda- ja áittardandepartemeanttain. ☐ Iešheanalaš- ja váldorolla buot dearvvašvuodadoaimmahagaid ektui, ii dušše Finnmárkkus ja Davvi-Norggas. ☐ Áiggi mielde huksešii hovdenkapasitehta strategalaš doaimmasuorgái mii attášii buori fágalaš doarjaga Sámediggái, Dearvvašvuoda- ja áittardandepartementii ja Dearvvašvuodadirektoráhtii. ☐ Bures fuomášuvvošii ja livččii lunddolaš deaivvadansadji. Dasto dat álkkida dihtosii oažžut gosa galggašii mannat vai oažžu bagadeami ja ráđi sámi dilálašvuodaid birra.	<p>✗ Gáibidivččii mohkkás čanastagaid dearvvašvuodadoaimmahagaiguin mat leat Guovlodearvvašvuodadoaimmahagaid vuollálasat.</p> <p>✗ Hálddahas ja dárkkástus lea resursagáibideaddji vaikko Davvi Dearvvašvuoha ja eará dearvvašvuodadoaimma dorjjošii.</p> <p>✗ Stuorra ovddasvástádusviidodat. Hálddahaslaš direktivrras lea ovddasvástádus sihke váldodilálašvuodaide ja doaimmi jodiheapmái.</p> <p>✗ Lea várra ahte sámi spesialistadearvvašvuodabálvalusat sieruhuvvojit jos čanastagat eai doaimma.</p> <p>✗ Ádjánivččii hukset dárbbaslaš struktuvrraid ja kapasitehta mii doarju buresdoaimmi odđa guovlodáset dearvvašvuodadoaimmahaga.</p>

Molssaektu 2a: Dearvvašvuodadoaimmahat Davvi Dearvvašvuoda vuollálassan

Davvi Dearvvašvuoha = Helse Nord

Stivra = Styre

Háld. dir = Adm. dir

“Sápmi dearvvašvuoha Vuollálas dearvvašvuodadoaimmahat” = “Helse Sápmi”

Stivra = Styre

Háld. dir = Adm. dir

Klinikk (Sámi Dearvvašvuodasiida) = Klinikk (Samisk helsepark)

Fága/dutkan = Fag/forskning

Háld. čanastupmi = Adm. tilknytning
 Dearvvašvuodadoaimmahat = Helseforetak
 Resursajuogadeapmi = Ressursdeling
 Dearvvašvuodadoaimmahat = Helseforetak

Váldočielggadeapmi:

- Sierra riektasubjeakta seammaláhkai go vuollálas dearvvašvuodadoaimmahat sierra stivrrain ja hálddahasain.
- Rávven ja bagadeaddji rolla eará dearvvašvuodadoaimmahagaid ektui mat leat sámi spesialistadearvvašvuodabálvalusaide gullevaččat.
- Ovddasvástideaddji doaimmahat Sámi Dearvvašvuodasiidda vuollálassan.
- Hálddahaslaš čanastumit heivvolaš dearvvašvuodadoaimmahakii.
- Vuđolaš ja geatnegahtti resursajuogadeapmi lagaš dearvvašvuodadoaimmahagaiguin.

Válddahallan: Molssaeaktu 2 mearkaša ahte ásahuvvo dearvvašvuodadoaimmahat (doaimmahat) Davvi Dearvvašvuoda vuollálassan. Dát sulastahtá ollu molssaeavttu 1 go dát maiddái ásahuvvo iešheanalaš riektesubjektan sierra sorjákeahes stivrrain ja hálddahasain. Vuollálasdoaimma, seammaláhkai go molssaeaktu 1, de ásahuvvo maiddái dás klinihkka (Sámi Dearvvašvuodasiida) ja gealboossodat.

Dattetge lea erohus dat ahte dán málle mielde lea ollu unnit váldoovddasvástáduš. Dan sadjái eaktuduvvo ahte Davvi Dearvvašvuodas lea váldonašuvnnalaš ovddasvástáduš sámi álbmoga ektui nugo dáláš vuogadat lea. Stivrras lea maiddái unnit máškitvuohka go doaimmaáššegirjjit dearvvašvuodadoaimmahakii dábálaččat leat eanet konkrehtalaččat go dat mat sáddejuvvojit guovlodáset dearvvašvuodadoaimmahagaide.

Seammaláhkai go molssaeaktu 1, de eaktuduvvo dás maiddái ahte klinihkka (mii lea Sámi Dearvvašvuodasiida) dahká geatnegahtti ovttasbargošiehtadusaid resursajuogadeami ja hálddahaslaš čanastumi eará dearvvašvuodadoaimmahagaiguin. Dattetge lea erohus ahte čanastumit dassaduvvojit gaskal dearvvašvuodadoaimmahagaid mat eatnašat leat seamma guovlodáset dearvvašvuodadoaimmahagaid vuollálassan.

Áigumuš lea ahte doaimmahat maiddái bargá resursa- ja gealboguovddážin mas lea našuvnnalaš ovddasvástáduš, seammaláhkai go SÁNAGas dál lea rábmonveara doaimmá. Dattetge eaktuduvvo ahte doaimmahat maiddái galgá veahkehit Davvi Dearvvašvuoda strategalaš áššiid oktavuodas. Dasa lassin galgá fállat resurssaid eará dearvvašvuodadoaimmahagaide ja das galgá maiddái leat nevodeaddji/bagadeaddji rolla, nugo lea čilgejuvvon molssaeavttus 1.

Ovdamunit	Vuostálas ákkastallamat
☐ Oalle stuorra iešmearrideapmi	✗Hálddahas ja dárkkástusfunkšuvnnat leat resursagáibideaddji vaikko eará dearvvašvuodadoaimmahálddahasat dorjjošedje.
☐ Erenoamáš stuorra mielmearrideapmi mii lea njuolggá laktaduvvon Davvi Dearvvašvuhtii.	
☐ Iešheanalašrolla eará	
	✗Lea várra ahte sámit olggobeale Davvi

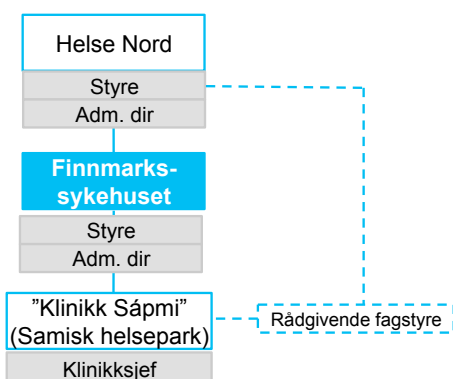
<p>dearvvašvuodadoaimmahagaid ektui mat leat gullevaččat Davvi Dearvvašvuhtii.</p> <p>☐ Davvi Dearvvašvuodas lea váldoovddasvástádus omardit ahte čanastagat eará dearvvašvuodadoaimmahagaide doibmet.</p> <p>☐ Áiggi mielde huksešii hovdenkapasitehta strategalaš doaimmasuorgái mii attášii buori fágalaš doarjaga Sámediggái, ja Davvi Dearvvašvuhtii.</p> <p>☐ Bures fuomášuvvošii ja livččii lunddolaš deaivvadansadji sámi dilálašvuodaid birra.</p>	<p>Dearvvašvuoda guovllu sáhttet šaddat duogábeallái ja eará guovlodáset dearvvašvuodadoaimmahusat fertejit sin dalle fuolahit.</p> <p>✗Lea várra ahte sámi spesialistadearvvašvuodabálvalusat sieruhuvvojit jos čanastagat eai doaimma (muhto lea unnit várra go molssaeavttus 1).</p> <p>✗Ádjánivččii hukset dárbbášlaš struktuvrraid ja kapasitehta mat doarjjošivčče buresdoaimbi ođđa dearvvašvuodadoaimmahaga.</p>
--	--

Molssaeaktu 2b: Oktasaš oamastandoaimmahat guovlodáset dearvvašvuodadoaimmahagaid vuollálassan

Válddahallan: Molssaeavttus lea seamma struktuvra go molssaeavttus 2 a, spiehkasta dušše das ahte doaimmahat oamastit buot guovlodáset dearvvašvuodadoaimmahagaid Norggas. Dát málle lea dál anus muhtun našuvnnalaš resurssain, ovdamearkka dihtii Nasjonal IKT, Luftambulansetjenesten ja Sykehusbygg.

Ovdamunit	Vuostálas ákkastallamat
<p>Seamma go molssaeaktu 2 a, earret:</p> <p>☐ Stuorat našuvnnalaš rolla sorjákeahtái Davvi Dearvvašvuodas.</p> <p>☐ Njuolggá ovtastuvvon buot guovlodáset dearvvašvuodadoaimmahagaide.</p>	<p>Seamma go molssaeaktu 2 a, earret:</p> <p>✗Stuorat gáibádusat guovlodáset dearvvašvuodadoaimmahagaid dassadeapmái.</p> <p>✗Dearvvašvuodadoaimmahaga ja sámi álbmoga ovdasvástádus sáhtta jávkat guovlodáset dearvvašvuodadoaimmahagaid barggus.</p>

Molssaeaktu 3a: Sámi klinihka ásaheapmi Finnmárkkubuohecciviesu vuollálassan

Davvi Dearvvašvuolta = Helse Nord

Stivra = Styre

Háld. dir = Adm. dir

Finnmárkku-buohcciviessu = Finnmarkssykehuset

Stivra = Styre

Háld. dir = Adm. Dir

“Klinihkka Sápmi” (Sámi dearvvašvuodasiida) = “Klinikk Sápmi” (Samisk helsepark)

Klinihkkaohavda = Klinikksjef

Ráđđeaddi fágastivra = Rådgivende fagstyre

Váldočielggadeapmi:

- Boahttevaš Sámi Dearvvašvuodasiidda vuollálasdoaimma vuoruhuvvo sierra klinihkkan Finnmarkkubuoohcciviesu vuollásažžan.
- Iešmearrideapmi njuolggadusaid nannema bokte.
- Ráđđeaddi ja sorjáskeahces orgána ásaheapmi ovttahtton Sápmi klinihkain ja Davvi Dearvvašvuodain geat rávveba strategalaččat ja fágalaččat mo deattuhit Davvi Dearvvašvuoda našuvnnalaš sámi ovddasvástádusa.

Válddahallan: Molssaeavttu vuolggasadi lea dáláš organiseremis

Finnmarkkubuoohcciviesu vuollálassan, ja mas boahttevaš Sámi Dearvvašvuodasiidda organiseren vuoruhuvvo sierra klinihkkan (“Klinihkka”). Ođđa klinihka jodiha sierra klinihkkaohavda.

Molssaeaktu ovdeha lagaš ovttasbarggu Finnmarkkubuoohcciviesu klinihkaid gaskkas, nugo lea válddahallon ovddit molssaeavttuin. Erohus dás lea ahte ii dárbbáš siskkáldas formáliserejuvvon ovttasbargošiehtadusaid go gullet seamma riektesubjektii.

Dattetge eaktuduvvo ahte Finnmarkkubuoohcciviessu formálisere vissis iešmearrideami klinihkkii stivrendokumeanttaid bokte, earret eará njuolggadusaid bokte. Dás berre muittus atnit ahte Finnmarkkubuoohcciviesus lea našuvnnalaš ovddasvástádus sámi álbmogii ja ahte sámi beroštumit galget váfistit ovddastusa ja iešmearrideami áššiin mat leat sidjiide gullevaččat. Dieđusge váfista stuorat sihkkarvuoda ja máškitvuoda go ieža beasset árvoštallat áššiideaset, ja nu lea vejolaš leat váikkuheaddjin dávistit sámiid sierrasajadaga eamiálbmogin Norggas.

Dasa lassin dás evttohuvvo ahte ásahit sierra ráđđeaddi fágastivrra mii lea Finnmarkkubuoohcciviesus sorjákeahtá. Dat galgá leat Davvi Dearvvašvuhtii veahkin sin našuvnnalaš sámi álbmoga strategijjaovddasvástádus doahttaleamis. Dán ektui fágastivra viežžá hálddahušlaš doarjaga klinihkas ja luvve resurssaid mat leat dárbbalaččat kvalifiserejuvvon neavvagiid buktit. Ovdehuvvo ahte Davvi Dearvvašvuolta formálalaččat nammada fágastivrra, ja ahte Sámediggi maiddá muđuid nammada miellahtuid.

Ovdamunit	Vuostálas ákkastallamat
☐ Formálalaččat searvadahtton stuorát fágabirrasii álkislaš čanastagaiguin Finnmarkkubuoohccivissui. ☐ Čatná oalle unnit hálddahušlaš	☒ Heajumus iešmearridandássi eará molssaeavttuid ektui. “Sápmi Klinihka” mearrádusaid sáhttet mángga ossodagat dárkkistit.

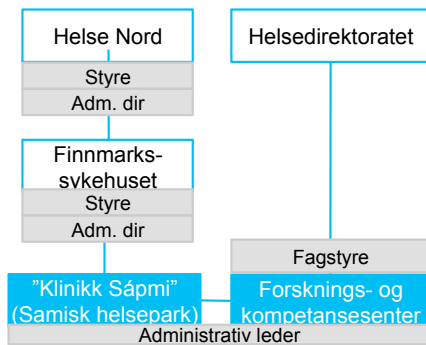
<p>resurssaid dan ektui ahte ásáhvččii sierra doaibmabálvalusa.</p> <p>☐ Stuorát ovddastus doaibmabálvalusahovdengottis go dáláš dilis.</p> <p>☐ Stuorát iešmearredeapmi stivrendokumeanttaid nannema bokte.</p>	<p>✗Organisatoralaččat leat ain servadahtton Finnmarkui. Sámit olggbealde fylkka sáhttet vásihit ahte leat unnán čuovvoluvvon.</p> <p>✗Sámi áirasat leat unnit logus stivrrain ja hovdengottis.</p> <p>✗Sámi resurssat leat organisatoralaččat hui unnánat válđostrategiijaid ja dearvvašvuodapolitihkalaš stivrejeadji njuolggadusaid ektui.</p>
--	---

Molssaeaktu 3b: Sámi klinihka ásaheapmi Davvi-Norgga Universitehtabuohcciviesu vuollálassan

Válddahallan: Seamma sisdoallu go molssaeavttus 3 a earret ahte klinihkka vuollástuvvo Davvi-Norgga Universitehtabuohcciviesu.

Ovdamunit	Vuostálas ákkastallamat
<p>Seamma go molssaeaktu 3 a, earret:</p> <p>☐ Davvi-Norgga Universitehtabuohcciviesus lea stuorit funkšuvdnaviidodat ja alit árvu go lea universitehtabuohcciviessu.</p> <p>☐ Stuorát fágabiras mii álkidahtta hábmet máškidis ambulerejeadjiortnegiid.</p> <p>☐ Davvi-Norgga Universitehtabuohcciviesus lea dutkan- ja ovdánahttinbiras mas lea buorre gealbodoaibma mii áhtanušašii boahhtevaš Sámi Dearvvašvuodasiidda.</p> <p>☐ Romssas lea mealgat stuorit sámi biras go Hámmárfeasttas ja Girkonjárggas, gos leat sámi mánáidgárddit, skuvllat jna. mat leat deatalaččat sámi fágaolbmuid geasuheamis.</p>	<p>Seamma go molssaeaktu 3 a, earret:</p> <p>✗Guhkes geográfalaš gaska Kárášjogas Romsii.</p> <p>✗Háddje fágabirrasa Finnmarkkus ja dahká birrasiid Hámmárfeasttas ja Álttás hearkkibun.</p>

Molssaeaktu 4: Sámi klinihka ásaheapmi Finnmarkkubuohecciviesu vuollálassan ja našuvnnalaš gealbobálvalusat njuolgga Dearvvašvuodadirektoráhta vuollálassan

Davvi Dearvvašvuohhta = Helse Nord

Stivra = Styre

Háld. dir = Adm. dir

Finnmarkku-buohecciviesu = Finnmarkssykehuset

Stivra = Styre

Háld. dir = Adm. dir

“Klinihka Sápmi” (Sámi dearvvašvuodasiida) = “Klinikk Sápmi” (Samisk helsepark)

Dearvvašvuodadirektoráhta = Helsedirektoratet

Fágastivra = Fagstyre

Dutkan- ja gealboguovddáš = Forsknings- og kompetansesenter

Hálddahaslašhoavda = Administrativ leder

Váldočiellgadeapmi:

- Boahttevaš Sámi Dearvvašvuodasiidda vuollálasdoaimma vuoruhuvvo sierra klinihkkan Finnmarkkubuohecciviesu vuollássažžan.
- Iešmearrideapmi njuolggadusaid nannema bokte.
- Sirret dutkan- ja gealbodoaimma sierra ossodahkan mii raportere njuolgga Dearvvašvuodadirektoráhtii, muhto galgá leat oktasaš hálddahas “Sápmi Klinihkain”.

Válddahallan: Molssaeaktu 4 lea seamma go molssaeaktu 3 a, earret dat ahte gealbo- ja dutkandoaimmat sirrejuvvojit sierra ossodahkan njuolgga Dearvvašvuodadirektoráhta vuollássažžan. Guktot ossodagat lea dattetge seamma hálddahaslaš jodiheaddji nu ahte doalahit dáláš gaskanas ovttasdoaimma. Dutkan- ja gealboossodagas galgá leat erenoamáš ovddasvástádus ovdánahttit ja gaskkustit máhtuid, ja galggai maiddái leat bagadalli funkšuvdna eará dearvvašvuodabálvalusaide. Ossodagas dasto galgá maiddái erenoamáš ovddasvástádus buktit fágalaš evttohusaid Dearvvašvuodadirektoráhtii sámi álbmoga guoski dearvvašvuodabálvalusaid birra.

Evttohuuvvo ahte sierra fágastivra ásahuvvo mas lea váldoovddasvástádus dutkan- ja gealbodoaimmaid ektui mat leat Sámi Dearvvašvuodasiidda vuollálassan. Ovdehuuvvo ahte Dearvvašvuodadirektoráhta ja Sámediggi nammadeaba stivralahtuid. Dutkan- ja gealboguovddáš oažžu ruhtadeami ja doaimmaáššegirjji njuolgga Dearvvašvuodadirektoráhtas.

Ovdamunit	Vuostálas ákkastallamat
Seamma go molssaeaktu 3 a, earret: ☐ Gealbo- ja dutkandoaimmat šaddet eanet sorjákeahttá Finnmárkkubuohecciviesus ja vuoruhuvvo riikkadásis.	Seamma go molssaeaktu 3 a, earret: ☒ Stuorát dárbu hálddahussii ja mángga oasseváldiid dassadeapmái. ☒ Hálddahuslaš jodiheaddji oažžu stuorát hovdenviidodaga ja ferte

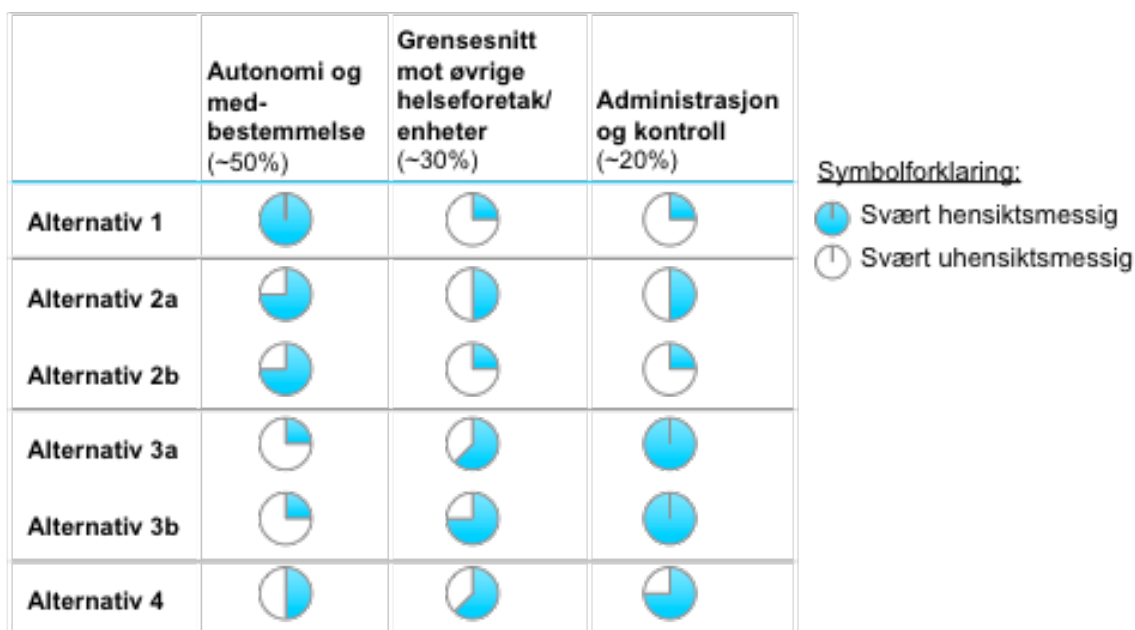
7.3 Árvvoštallanvuodu meroštallan

Skovvi 4 govvida ja čoahkkáigeassá gorálaš molssaeavttuid vuoruheami namuhuvvon eavttuid vuodul. “Olles gáhkku” (namalassii ollesalit skovvi) mearkaša dás ahte molssaeavttut jukset badjeráji vuoruhuvvoneavttu. “Gáhkku” dađimielde go eavttu ávkkálašvuolta njiedjá.

Dás deattuhuvvo ahte skovvi 4 gullelaš árvvoštallamiiguin lea dušše čielggadeamen molssaeavttuid. Čuovvovaš árvvoštallamat eai leat matematihkalaččat dahkkon meroštallamiid ektui. Govahallan čájeha dušše transparensaid mat árvvoštallamiidda leat vuodđun.

Eaktu “iešmearrideapmi ja mielmearrideapmi” lea dán logahallamis deattuhuvvon eanemusat. Eavttu vuodđustan dainna ahte organisašuvdnastruktuvra ferte ollašuttit ja dávistit sápmelaččaid sierrasajádaga Norgga eamiálbmogin. Boahttevaš organiserenstrukturuvra berre danin mieđihit duodalaš váikkuhanválddi ja doaibmavejolašvuoda hábmet gielalaš ja kultuvrralaččat heivehuvvon spesialistabálvalusaid. Muđuid eará eavttut eai dattetge leat unnit vuoruhuvvon eige leat unnit deatalačča, muhto baicca máinnašit hástalusaid mat berrejit leat álkkit gieđahallat jos lea dáhttu hábmet máškidis čanastagaid ja čovdosiid.

Skovvi 4 Relatiiva maŋŋálastin eavttuid ektui

Iešstivrejupmi ja mielmearredeapmi = Autonomi og medbestemmelse (~50%)
Čanastagat eará dearvvašvuoda doaimmahagaide/ossodagaide = Grensesnitt mot øvrige helseforetak/enheter (~30%)
Hálddahus ja dárkkástus = Administrasjon og kontroll (~20%)
Molssaeaktu 1 “Sápmi Dearvvašvuodadoaimmahat Guovlludearvvašvuodadoaimmahat” = Alternativ 1 “Helse Sápmi RHF”
Molssaeaktu 2 a “Sápmi Dearvvašvuodadoaimmahat Guovlludearvvašvuodadoaimmahat” = Alternativ 2 a “Helse Sápmi HF”
Molssaeaktu 3 a “Sápmi Klinihkka” = Alternativ 3 a “Klinikk Sápmi”
Molssaeaktu 3 b “Sápmi Klinihkka” = Alternativ 3 b “Klinikk Sápmi”
Molssaeaktu 4 “Sápmi Klinihkka” + iešheanalaš gealboossodat = Alternativ 4 “Klinikk Sápmi + autonom kompetanseenheter”
Govastatčilgehus:
Hui ulmmálaš
Hui ulmmáheapmi

Iešstivrejupmi ja mielmearredeapmi

Sierra sámi guovlodáset dearvvašvuodadoaimmahaga ásaheapmi (molssaeaktu 1) adno leat nannoseamos molssaeaktun nannet iešstivrejumi ja mielmearredeami, danin go dat ásahuvvo iešheanalaš riektesubjektan mii raportere njuolgga Dearvvašvuoda- ja áittardandepartementii gaskabeliid haga. Sierra dearvvašvuodadoaimmahaga ásaheapmi Davvi Dearvvašvuoda vuollálassan (molssaeaktu 2 a ja b) lea dakkár mii aidd'al de ribaha gánnáheami bajábeallái, muhto mii liikká lea sakka ulmmálaš. Dán málles maiddá ásahuvvo iešheanalaš riektesubjekta, muhto doaibma lea organiserejuvvon veahá vuolit dásis.

Sierra klinihka ásaheapmi (molssaeaktu 3 a ja b) adno leat heajumus molssaeaktun. Vaikko dán molssaeavttu ulbmil lea ásaheit sierra klinihka seammás go sámi ovdasvástádus njuolggadusaid bokte formálalaččat nannejuvvo, de dát molssaeaktu liikká ii miedit ollislaš iešstivrejumi. Sámi beroštumit livčče ain leat unnitlogus ja galget gilvalit eanetloguálbmoga beroštumiiguin. Molssaeaktu dagahivččii nannoseabbo mielmearredeami go dál, muhto ii miedit ollásit iešstivrejumi mii váfistivččii ahte sámi perspektiivvat dávistuvvojit árvvoštallamiid ja vuoruhemiid bokte.

Molssaeaktu 4 galgá dán oktavuodas leat gaskaáigásaš čoavddusin ovdánahttit gealbodoaimma stuorát sorjákehtaivuodain ja našunála ovddásvástádusa čalmmustemiin.

Eará dearvvašvuodabálvalusaid čanastupmi

Go guoská beaktilis čanastupmái eará dearvvašvuodadoaimmahagaide ja/dahje ossodagaide, de lea *molssaeaktu 3 b* mii lea buoremus. Das lea doaibma organiserejuvvon sierra klinihkkan Davvi-Norgga Universitehtabuohcciviesu vuollálassan. Dat árvvoštallojuvvo eanet ulmmálažžan go *molssaeavttut 3 a* ja *4*, mat leat organiserejuvvon sierra klinihkkan Finnmárkkubuohcciviesu vuollálassan. Vuodustus dása lea ahte Davvi-Norgga Universitehtabuohcciviesus lea stuorát ja viidát fágabiras. Bálvalusat mat leat Kárášjogas ovttas Romssa nana čanastumiiguin leat bures lihkestuvvan dustet oalle stuorra sámi birrasiid. Dasto Romsa adnojuvvo eanet geasuheadđji ássanguovlun sámi fágaolbmuid go Hámmárfeasta ja Girkonjárga.

Molssaeavttut 1 ja 2 (sihke a ja b) leat gávnnavuvvon leat mealgat heajubut. Dát vuodustuvvo dainna ahte dáid molssaeavttuid mielde leat doaimmat organiserejuvvon sierra dearvvašvuodadoaimban ja leat eará doaimbábálvalusaid buori ja máskidis ovttasbargočovdosiid veagas. *Molssaeaktu 2 a* lea dattetge eanet ulmmálaš dan sivas go lea Davvi Dearvvašvuoda vuollálassan organiserejuvvon. Dat eaktuda ahte lea álkkit oažžut buori ovttasbarggu seamma Guovllu dearvvašvuodadoaimmahaga siskkobealde.

Hálddáhhus ja dárkkástus

Molssaeaktu 3 (sihke a ja b) lea eanemus ulmmálaš go lea unnit resursadárbu hálddahussii ja dárkkástussii. Dát vuodustuvvo dainna ákkain ahte leat mealgadis stuorradoalloovddut go raportere Finnmárkkubuohecciviesu ja Davvi-Norgga Universitehtabuohecciviesu bokte. *Molssaeaktu 4* lea mealgat heajut dán eavttu dáfus go dat maiddá gáibida bálddalas dutkan- ja gealboossodaga mii raportere njuolggá Dearvvašvuodadirektoráhtii sierra stivrra bokte.

Molssaeaktu 2 a lea eanet ulmmálaš go *molssaeavttu 1 ja 2 b* go dalle raportere Davvi Dearvvašvuoda siskkobealde. Dás návdojuvvo ahte čovdosis leat máskideabbo hálddahuslaš čanastumit dearvvašvuodadoaimmahagaide mat lea gullevaččat seamma Guovllu dearvvašvuodadoaimmahakkii.

Ollislaš árvvoštallan

Eavttuid árvvoštallamiid ja deattuheami vuodul de lea ollislaš boadusveardideapmi čuovvovaččat:

- *Molssaeaktu 2 a* (sierra sámi dearvvašvuodadoaimba Davvi Dearvvašvuoda vuollálassan) lea buoremus go árvvoštallá ollislaččat. Dán árvvoštallama vuodul dát molssaeaktu dagahivččii hui buori iešstivrema iešheanalaš riektesubjektan sierra stivrrain ja hálddahusain. Seammás ulmmálaš čanastaga ja hálddahuslaš gullevašvuolta dahká ahte dát molssaeaktu adnojuvvo buorebun go *molssaeaktu 1* (sierra sámi guovllu dearvvašvuodadoaimmahat) ja *2 b* (oktasašoamastuvvon sámi dearvvašvuodadoaimmahat).
- *Molssaeaktu 4* (sierra sámi klinihkka iešstivrejeaddji gealboossodat) lea buoret go *molssaeaktu 3* (sihke a ja b – namalassii sierra sámi klinihkka) go das lea stuorit iešstivrejupmi ja máškitvuolta.
- *Molssaeaktu 4* sáhtá doaimmat buorren gaskaboddosaš ortnegin dan botta go bargojuvvo hukset infrastruktuorra mii doarju sierra sámi dearvvašvuodadoaimmahaga. Eaktuduvvo dattetge ahte lea politihkalaš ja konkrehtalaš geatnegasvuolta mas lea ulbmilin hukset iešheanalaš sámi dearvvašvuodaásahusa našuvnnalaš doaimban.
- *Molssaeaktu 3 a* (sierra klinihkka Davvi-Norgga Universitehtabuohecciviesu vuollálassan) adnojuvvo mealgat buorebun go *molssaeaktu 3 b* (Finnmárkkubuohecciviesu vuollálassan) sivas go Romssas lea viidát fágabiras ja stuorát sámi servodat go Hámárfeasttas ja Girkonjárdgas.

Gáldut

Girjjálašvuotta/raporttat

Brustad M (2009): Helse i samisk befolkning- en kunnskapsoppsummering av publiserte resultater fra befolkningsundersøkelser i Norge. Samiske tall forteller 2

Bongo BA (2012): Samer snakker ikke om helse og sykdom – Samisk forståelseshorisont og kommunikasjon om helse og sykdom. En kvalitativ undersøkelse i samisk kultur.

Kvernmo S med. arbeidsgruppe (2013): Utredning og anbefalinger om innhold og organisering av spesialisthelsetjenestetilbudet i Sámi dearvvašvuoda siida – Samisk Helsepark. Et delprosjekt i Videreutvikling og ny organisering av psykisk helsevern og tverrfaglig spesialisert rusbehandling i Helse Finnmark HF.

Nystad T, Melhus M, Lund E: The monolingual Sami population is less satisfied with the primary health care. Tidsskrift Norsk Lægeforening, mars 2006.

Pettersen T (2012): Samene i Norge – 40 000 i 40 år? Samiske tall forteller 5

Stivrendokumeanttat

Finnmarkssykehuset (2015): Strategisk utviklingsplan for Finnmarkssykehuset HF 2015-2030

Finnmarkssykehuset / Helse Nord: Diverse styrevedtak

Finnmarkssykehuset (2015): Virksomhetsrapporter januar-desember

Helse Nord: Oppdragsbrev fra Helse Nord til helseforetakene 2014-2016

Helse og omsorgsdepartementet (2009): Meld.St. 47 (2008-2009).

Samhandlingsreformen — Rett behandling – på rett sted – til rett tid. Melding til Stortinget.

Helse og omsorgsdepartementet (2012): Prop. 120L (2011-2012). Endringer i helseforetaksloven mv. Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak).

Helse og omsorgsdepartementet (2015): Meld.St. 11 (2015-2016). Nasjonal helse- og sykehusplan (2016-2019). Melding til Stortinget

Helse og omsorgsdepartementet (2015): Mandat. Utvalg som skal utrede ny organisering av eierskapet til spesialisthelsetjenesten.

Helse og omsorgsdepartementet: Oppdragsbrev til Helse Nord 2014-2016

Kunnskapsdepartementet: Meld. St. 18 (2014–2015). Konsentrasjon for kvalitet. Strukturreform i universitets- og høyskolesektoren. Melding til Stortinget.

Sosial- og helsedepartementet (1995): NOU 1995:6 Plan for helse og sosialtjenester til den samiske befolkningen.

Sosial- og helsedepartementet (2001): Mangfold og likeverd. Regjeringens handlingsplan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkningen i Norge 2002-2005.

Interneahtta

www.helse-nord.no

www.finnmarkssykehuset.no

www.health.govt.nz

www.regjeringen.no

www.samediggi.no

www.southcentralfoundation.com

Jearahallamat

Anne Grete Olsen, utviklingsjef Finnmarkssykehuset

Barbro Hætta, styremedlem Nordlandssykehuset

Bjørn Kaldhold, nylig avgått styreleder i Helse Nord

Gunn Heatta, leder SANKS

Harald Sunde, medisinsk fagsjef Finnmarkssykehuset

Inger Marit Eira-Åhrén, ansatt i SANKS og styrenestleder i Helse Nord-Trøndelag

Lena Elisabeth Nielsen, HR-sjef Finnmarkssykehuset

Siv Kvernmo, professor

Ulf Syversen, styreleder Finnmarkssykehuset